

Johan Anders Linder

Beskrifning öfver Ume Socken och Stad i
Westerbottens Län och första Fögderiet

1857

UTG. AV
KARIN SNELLMAN

(Elektronisk version utan bilder, layout och sidbrytningar skiljer sig från originalet)

Innehållsförteckning	1
Förord	2-3
Bild: Porträtt av Johan Anders Linder	4
Beskrifning: Titelblad och innehåll	5-7
Ume Socken	8-24
Bild: Vy över byn Haddingen	15
Bild: Johan Anders Linders gård	27
Ume Stad	28-38
Bild: Från det gamla Umeå	35
Noter till avsnittet om Ume stad	39-40
Bilaga 1: Karta över Umeå socken	41
Bilaga 2: Förkortningslista	42

Förord

I URKUNDEN nummer 10 utgav Forskningsarkivet Israel Lindahls Umeå-beskrivning från år 1771. I detta nummer har vi gått drygt åttio år framåt i tiden och stannat för Johan Anders Linders skildring av samma socken och stad från år 1857. Att detta innebär åttio år av tillväxt, utveckling och modernisering framgår med all önskvärd tydlighet av texten.

Liksom Israel Lindahl var Johan Anders Linder en mångsidig prästman med ytterst goda kunskaper om den ort han skulle beskriva. Han var genuin västerbottning, född 1783 i ett soldattorp nära Rickleå gästgivargård och död som komminister och vicepastor på Backen inom Umeå landsförsamling 1877 vid 93 års ålder. Efter skolgång i Uppsala, Piteå och Härnösand samt en ettårig teologkurs vid Uppsala universitet prästvigdes han i Stockholm 1809. Sin första fasta tjänst hade Linder som kapellpredikant i Norsjö under åren 1811-1822. Där bildade han familj. Hans första hustru, Charlotta Furemus, avled dock redan efter ett års äktenskap tätt följd av en nyfödd dotter. Han ingick nytt giftermål i Uppsala 1814 med Fredrika (Fanny) Fant. Med henne och tre söner kom han till Umeå på våren 1823 för att tillträda den tjänst, som han sedan innehade ända till sin bortgång.

På Backen bodde han under alla åren i en egenhändigt upprustad och tillbyggd komministergård, som finns kvar ännu idag. Familjen utökades där med två döttrar innan hustru Fanny avled 1849 endast 53 år gammal. Ett tredje äktenskap, med Ulrica (Ulla) Dyhr Bexelius, ingicks 1842 när Linder var nära 60 år gammal. Med Ulla fick han ännu en son och en dotter samt dessutom fyra styvsöner från hennes tidigare äktenskap med framlidne komminister Johan Bexelius i Lovånger. Ulla Linder gravsattes tillsammans med sin man på Backens kyrkogård i januari 1877. Hon hade avlidit endast nio dagar före den åldrige pastorn.

Johan Anders Linder var en kulturarbetare av första rangen på sin gård vid Backens kyrka. Man kan utan överdrift påstå, att han under sina dryga femtio år där var en av Umeås mest tongivande personer inom så vitt skilda områden som jordbruk, arkitektur, byggnadsverksamhet, teckning, musik och dialektforskning. Till hans intensiva levnad hörde dessutom ett aktivt skrivande av såväl dagböcker som topografiska och genealogiska arbeten. För en helhetsbild av Johan Anders Linders liv och verksamhet kan hänvisas till hela häftet nummer 4 (1977) av årsboken **Västerbotten** utgiven av Västerbottens länshembygdsförening. Denna minnesteckning utgavs till hundraårsminnet av hans död och består av skilda uppsatser av flera författare. Ett gemensamt underlag för framställningarna är dock det **Linderska släktarkivet**, vilket har bevarats inom familjen och nu finns uppordnat i Forskningsarkivets samlingar med arkivnummer 40.

Förutom en omfattande släktkorrespondens och Johan Anders Linders självbiografi i elva band samt teckningar och byggnadsritningar innehåller arkivet prostens brevväxling och manuskript i anslutning till hans vetenskapliga mödor. Han hade ett nära samarbete med prästen och språkmannen Johan Ernst Rietz i arbetet med dennes främsta verk "Ordbok öfver Svenska Allmogespråket (1862-67)". Han var en nitisk medhjälpare till prosten Isak Grape i hans prästkrönika "Minne af presterskapet i Lappmarks-Församlingarne inom Hernösands Stift" (1853). Ett ännu opublicerat manuskript "Om Christendomens införande i Lappmarken (1862?)" finns också. Som topografisk skildrare beskrev han Norsjö socken i Västerbottens Hushållningssällskaps handlingar (1866) och hans beskrivning av Lappmarken inflöt som följetong i kvartalstidskriften Läsning för folket (1849-54).

Linders stora engagemang i umebygdens utveckling resulterade i föreliggande skildring av Umeå socken och stad. Den är känd och har varit nyttjad av forskare men har inte tidigare utgivits. Trots ivriga efterforskningar har Linders originalmanuskript dock ännu icke kunnat återfinnas. Underlaget till denna utgåva är därför den avskrift av dokumentet som hans sonson, forstmästaren Teodor Linder i Skellefteå, utförde i ett fåtal exemplar på skrivmaskin 1937. I Forskningsarkivet finns den kopia som sonsonen med dedikation överlämnade som gåva till landshövdingen Gustav Rosen i Umeå samma år. Kopian är vackert inbunden i grönt klotband med guldtryck på pärmens framsida. Enligt prosten Linders egen självbiografi arbetade han med skildringen på lediga kvällstimmar efter stränga dagsverken på olika byggnader i staden. Beställare av beskrivningen var en ung lantmätare i Umeå Erik Anders Löfroth. En version av dokumentet med Löfroths namn på titelsidan finns i Lantmäteriverkets arkiv i Gävle fogad till "Karta öfver Umeå Socken uti Westerbottens Läns södra Härad. Sammandragen åren 1851-1859 af Joh. Alb. Linder [&] B. Ekenstedt." (Z31:1°:0/301).

Arbetet utges här så exakt som möjligt efter Teodor Linders förlaga. Viss kongruens i tabellers utformning och uppställning har dock eftersträfvats. För bättre förståelse av alla förkortningar rörande mått, mynt och vikt m m har en förkortningslista upprättats, vilken återfinns som Bilaga 2 på utgåvans sista sida. En karta över Umeå socken har dessutom tillfogats som Bilaga 1.

Avskriften på persondator har utförts av läkarsekreterare Anna Johansson. Den slutliga redigeringen av texten och tabellerna har gjorts av biblioteksassistent Birgit Lindgren vid Forskningsarkivet. FK Arne Holmqvist har dechiffrerat förekommande växtnamn. Utgivaren tackar dem alla för ett gott arbete.

Umeå i februari 1990

Karin Snellman

[Bild: Foto av Komminister Johan Anders Linder (1783-1877)]

Författare: Johan Anders Linder
f 20/11 1783. d. 1/1 1877.
Komminister i Umeå landsförsamling från 23/10 1822 till sin död

Beskrifning
öfver

Ume Socken och Stad
i
Westerbottens Län
och
första Fögderiet.

Obs! Detta, såväl om socknen, som staden,
skrefs 1855 men omskrefs med åtskilliga tillägg,
1857. /förf. anm./

Avskriften gjord 1937 av författarens sonson, forstmästaren Teodor Linder, som anhåller om välvilligt
överseende om stavningssättet ej alltid uppmärksammas.

INNEHÅLL

1. Socknens allmänna beskaffenhet och utseende	Pag 8
2. Invånare	" 12
3. Näringar	" 13
Åkerbruk och boskapsskötsel	" 13
Skogsbruk	" 15
Tjäru och pottasketillverkning	" 16
Saltpetertillverkning	" 16
Sågverk	" 16
Jernbruk	" 16
Glasbruk	" 17
Kronolaxfisken	" 17
Strömmingsfiske	" 17
Insjöfiske	" 18
Stampverk	" 18
4. Politisk Författning	" 18
Kammarverk	" 18
Jordtorp	" 19
Stattorp	" 19
Backstugor	" 19
Jordafsöndringar	" 19
Hemmansklyfningar	" 19
Storskiften	" 19
Laga skiften	" 19
Afvittring	" 19
Knektetorp	" 20
Den roterade jorden	" 20
Extra rotering	" 20
Westerbottens Fältjägare Regemente	" 21
Statsbidrag	" 21
5. Clericistatens underhåll	" 22
6. Fattigförsörjning	" 22
7. Skjutsningsbestyr	" 22
8. Wäghållning	" 22
9. Diverse onera och allmänna Besvär	" 23
Politi	" 24

Barnaundervisning	" 24
Helsovård	" 24
Barnmorskor	" 24
Fornlemningar	" 24
Fiendtliga besök	" 25
Kyrkan	" 25

1. Ume Stad.

1. Grundläggning, Erhållna privilegier	" 28
2. Stadens areal, publika hus m.m. Landshöfdinge	
Residenset	" 28
3. Till Staden hörande jordar och lägenheter	" 29
4. invånare	" 32
5. Näringar	" 32
6. Politisk författning	" 34
Clericistatens underhåll	" 35
Fattigförsörjning	" 35
Invalid och Beväring Cassa. Sjömanshus Cassa	" 36
Kyrkokassan	" 36
Skjutsningsbestyr, Væghållning	" 36
Sedlighet och ordning	" 37
Undervisningsverk	" 37
Helsovård	" 37
7. Fornlemningar	" 37
8. Kyrkan	" 37

UME SOCKEN

1:o Socknens allmänna beskaffenhet och utseende.

Ume Socken gränsar i sydväst till Nordmaling, i vester till Vännäs i norr till Degerfors i öster till Säfvar och i söder till Bottniska viken med den delen deraf som bär namn av vestra qvarken.

Socknens hufvudsträckning i norr och söder, mellan Degerfors och Bottniska Viken, utgör vid pass 120.000 aln. och dess bredd, i öster och vester, 65,000 alnar.

Med undantag af Obbola /åbordsön/ och några större och mindre holmar och skär, utgöres hela socknens mark af fast land och innefattar en areal af 255.214-23/32 Tunnl. deruti inberäknade sjöar, träsk och floder. M denna ägorymd upptaga tomtplatserna 282-9/32; Inägorna 26.126-25/32 Tunnl. deraf åker och lindor utgöra vid pass 9668-27/32, och ängar 16.457-30/32, skog och betesmark 221.574-7/32 Tunnl. samt oafvittrad krono allmänning 28.500 Tunnl. hvilka förhållanden likväl årligen förändras genom förtgående odlingar såväl i äldre byars områden, som å nyhemman. Ume stad som har sitt läge inom Socknen, upptager en ägovidd af 1633 Tunnl. 19 kappl., själfva stadens areal inberäknad.

Om man undantager stadens närmaste omgifning och ett större änges och åkerfält intill Rödbäcks by, som är den största och folkrikaste i Socken, så har den, i likhet med Länets öfriga socknar, det omvexlande utseendet av en skogsbyggd, genomskuren af ett större antal sjöar, floder och vattendrag, hvarintill de flesta byar och bostäder hafva sina inägor.

I jemförelse med Socknarne i de södra Länen af Norrland kan likväl Ume Socken kallas för slättland, som, jämte Nordmaling, bildar en öfvergång till den jemnare formation som utmärker Westerbottens kustland, der endast mindre berg och höjder begränsa skärgården och de ej mycket djupa flod-dalarnes. En resande Söderlänning, sedan han färdats öfver Helsing- Medelpads- och Westernorrlands höga bergsträckor, blifver alltid angenämt öfverraskad då han, just vid det han passerar öfver gränsen till Westerbotten, på en gång finner en jemn och förträfflig väg framför sig. Följande hafskustens krökningar öppnar den stundom utsigt till hafvet, men erbjuder likväl icke, inom Ume Socken, någon omvexlingsrik natur, men Sockne- och Häradsvägen ifrån Staden uppefter norra stranden af Ume elf, går genom Socknens folkrikaste och mäst odlade bygd och gifver under den vackra årstiden en rik och behaglig omvexling af naturföremål, hvilka, jemte välbyggda bostäder, samt verk och inrättningar, dem konst och industri frambragt, äro för ögat angenämt underhållande. Äfven i andra delar af Socknen, särdeles i floddalarnes, och vid dessa vatten, saknas ej täcka och leende landskap, der man, jemte bevisen af berömlig odlingsflit, jemväl stundom varsnar spår af hos allmogen vaknande skönhetssinne.

Skogarne äro i allmänhet ganska härdat medtagne. Byar, närmast kyrkan och hafskusten äro redan i saknad af nödigt byggnadsvirke och till en del jemväl af vedbrand, hvartill, utom från äldre tider fortgående misshushållning och skogens sena återväxt, samt Socknens många ägovidd efter skatt, den under sednare åren högt uppdrifna trädvaru handeln, nya sågverksanläggningar inom Socknen varande jern- och glasbruk, Ångbränneri och Ölfabrik, samt trafikande ångbåtar, Stadens och Embetsverkens vedbehof, härjande skogseldar m.m. verksamt bidraga. Odisponerade krono allmänningar hafva heller icke varit fredade för åverkan, och af dessa finnes och nu mera, ringa tillgång, sedan de flesta till odling tjenliga lägenheter, under en längre följd af år, blifvit uppsökta och till anläggning af nyhemman upplåtta.

En ej ringa del af Socknens områden utgöres ock af till odling odugliga sandhedar, moräner och hårdt stenbunden mark, likval saknas icke ännu tillgång på odlingsland, undantagande i de närmast staden och socknekyrkan belägna byarne, hvilka i anseende till större befolkning på inskränkt ägovidd redan nödgats till åker och hindor upparbeta sina naturliga ängar, i brist af annan duglig odlingsmark.

Af sjöar, floder och vattendrag har Socknen rik tillgång. Bland de förra äro Bjensjön och Tafvelsjöarne de största. Större floder äro: Vindelelven som upprinner vid Riksröset N:r 224, Bonnäsröset kalladt, samlar i Sorsele Lappmark sina öfriga från fjellen nedlöpande flodgrenar, och nedflyter hit genom Lycksele och Degerforss Socknar; Uman som har sin nordligaste källa i Öfra Umajaur vid Riksröset Skalltavare /Skäggriset/ under 66 343 gr. polhöjd, upptager i Stensele lappmark sina bifloder från fjellen, och nedlöper genom Lycksele och Degerforss Socknar till ,Vännäs hvarifrån den, förenad med Vindelelven och under gemensamt namn af Ume elf, fortlöper genom Ume Socken, på södra sidan om Landskyrkan och Staden, vid utloppet till hafvet delad genom Åbordsön i 2:ne grenar, kända under namn af vestra och östra fjerden, hvarest Socknens skeppshamnar äro belägna. Dessa elfvar hafva årligen merändels 3:ne flod tider: Den s.k. hem- eller vårfloden vid islossningen å nedra landet i Maji; midsommars eller fjellfloden vid islossningen å de stora vattnen i Lappmarken i Juni, samt höstfloden något före isläggningen, den sistnämnda likväl sällan af någon betydighet, derest icke mycket regn faller på hösten. Deremot händer att fjellfloden, om den inträffar tidigt och förenar sig med hemfloden, uppstiger öfver lägre liggande strandbyars inägor, och tillfogar laxfiskebyggnader, damm- och vattenverk större och mindre skador.

Mindre floder, med utlopp till hafvet, äro: Hörneån som nedflyter genom 2:ne grenar från Storarmsjöarne och Bastuträsket i Bjurholm, drifver Hörneforss tvenne jernverk och finbladiga sågqvarn;

Sörmjöle ån går igenom Rötjern och Hössjön till Sörmjöle fjerden och drifver grofbladiga sågar.

Medlerstån, kommer ifrån Kasamarks myrorne och löper, vid Åheden till nyssnämnde fjerd.

Norrmjöleån, Degersjöns och Bjensjöarnes utlopp i Norrmjöleviken.

Ströms ån kommer från Ansmark myrorne, genomlöper Stöcksjön, Stöcke och Ströms-afvan och faller vid Strömbäcks glasbruk i vestra fjerden.

Tafle ån hvars vestra flodgren löper genom Tafvelsjön och Hissjön, och hvars östra tillflöde kommer från Mickelsträsk, Skärträsk, Trehörningen med fl. drifver Fällforsså finbladiga sågverk, och 1/2 mil längre ned, förenad med den förra grenen, Ersmark Tullmjölkvarn, faller ut i Taflefjerden.

Utom dessa kustfloder hafva flera smärre vattendrag inom Socknen sitt utlopp till de större floderna, ibland hvilka Tvärån emellan Landskyrkan och staden, drifver Grisbacka Tullmjölkvarn.

Under sednare åren hafva åtskilliga försök blifvit gjorda, dels till aftappning af sjöar dels till uppdämning och vattenledning öfver förut ofruktbara fält, hvarigenom på några ställen ökad fodertillgång vunnits.

Den i Socknen rådande jordmånen består mäst af gröfre och finare sand- och sandblandad mojord, i allmänhet mager på högländig mark, hvilken ock företrädesvis först blifvit odlad. Några byar, särdeles

bland dem, som ligga vid elvarna och de större vattnen, hafva dock en något bördigare och lerblandad jord. I sednare tider har äfven myrodling, medelst kyttning efter finsk method, kommit i bruk, der läget och ;myrjorden[s] beskaffenhet det medgifver. Odlingskostnaden har ock, i goda år, ofta nog blifvit betäckt af den första skörden.

Hufvudarten af befintliga stenslag är granit, mer eller mindre blandad med quartz, fältspat och glimmerskiffer. Vid Stöcksjö och Rödbäcks byar, i Kyrkberg och Qvarnberget är hälle-arten granit af hvitgrå quartz, grå fältspat och något svart och vit glimmer, jemte instänkta små röda granater. Denna granit är grofskifrig, i lager liggande nära horizontelt med vanlig strykning i denna landsort i N W och S O, samt med dubbel sluttning, den ena efter strykningen i S.O, den andra efter lagrens docering åt S.W. Denna stenart, hvarpå här är god tillgång, användes till hus och källarbyggnad i närliggande byar och i staden, hvartill skickelige arbetare företrädesvis betingas i Rödbäcks by, der från äldre tider jemväl fähusbyggnader af sten begagnas. Vid Hissjö by, i lågt berg, är hällearten vit fingrynig quartz, med fin, svart glimmerskifrigt strykand i N.O. och S.W. och nyttjas till mursten. I denna bergart infalla större bergsträckor och körtlar af hvitgrå fältspat med groffjellig glimmer, stycken af klar quartz, med stora, svarta, ej genomskinliga sexsidiga skörl-kristaller, äfven skörl anskjuten till niesidigt prisma, hvilkas sidor äro olika stora, samt små kristaller af smaragdgrön färg, sexsidiga prismor, genomskinliga, kunna anses för skörlaktig Beryll. Mellan Haddings- och Tafvelsjöarne framstryker en sandås, hvori sanden af quartz och fältspatskorn är hopgyttrad med röd jernockra. I Svartmyrberget 1/4 mil från Rödå by, är hällearten glimmerskiffer, blandad med blyerts och ljus svafvelkis med starka rostvittringar, hvilka gifvit anledning till malmsökande. I äldre tider har man sökt kopparmalm i Fältkenberget 1. 1/4 mil ifrån , Klabböle by, och i Kangreberget samt i Sjöberget; men vid dessa skärpningar finns ej annat än spridd svafvelkis i ofvannämnda hällearter. [Not längst ner på sidan: S.G . Hermelins mineralhistoria öfver Westerbotten.] Äfven på andra ställen i socknen har man trott sig finna malmanvisningar, såsom vid Småholmarne i skärgården; på Bränlands bys utmark; vid Nordansjö emellan Sörböle och Norrmjöle byar, samt på Hörneforss Bruks ägor, under recognitions hemmanet i Hammartorp, hvilka 3:ne sistnämnda ställen blifvit nyligen inmutade, men någon lönande bergshandtering lärer näpeligen här, eller i länets öfriga delar, vara att emotse, oaktadt flerstädes gjorda försök, och i Westerbottens Lappmark hafva inga malmanledninga förefunnits.

Westerhiske och Rödbäcks byars vidsträckta ängar hafva visat mycken afvittring på jorden af salt. Stöcksjöns stränder, invid landsvägen 3/4 mil från staden, visa äfven saltafvittring och vattnet röjer salt smak. I åtskilliga af stadens brunnar finnes äfven vattnet hafva någon salta. På alla dessa.. ställen är dock vattnets. halt af koksalt så ringa och med v[i]lsyra blandad, att den ej förtjenar afseende för salttillverkning, men synes, i förening med jordytans och sandmarkens vågrika afsatser, samt trappvis ofvan hvarandra liggande bälten af sjösand och klapper emot och omkring höjder och berg, har som annorstädes, bestyrka att hafvet fördom stått till samma höjd. På ängar, ej obetydligt högre än hafsytan har man ock, vid anställd odling, ,träffat lemningar efter farkoster, musslor m.m. Deremot händer ofta vid utdikning och odling af kärr och mossar, att man under mosslagret och den derpå vexande skogen, träffar stubbar ,efter stora träd, hvars rötter nedgå i derunder varande fast grund, samt s.k. lågor, eller horisontelt liggande stammar af kullfallen skog.

Mineralkällor finnas flera, och begagnas vid brunnsdrickning. Den mäst besökta, på stranden af Öhn, upptogs 1767 af Landsfältskären Littorin och blef kort derefter af prov. Medicus, Doct. Gryselius godkänd.

Några ovanliga djurarter, träd och växter finnas här icke. I en och annan trädgård förekomma dock några från sydligare orter införda träd och buskarter, sås. Acer platanoides [Skogslönn eller, lönn]., populus balsamifera [balsampoppel]., Robinia Caragana [Caragana arborescens, sibinsk ärtbuske], Pyrus Malus [Malus, sylvestris, apel, eller äpple], ,som äfven burit frukt. Sambucus nigra [fläder], Syringa vulgaris, [syren.] & [Spirea salicifolia, häckspirea], [Spiræa] sorbifolia [Sorbaria sorbifolia, rönnspirea], Lonicera periclymenum [Lonicera., periclymenum, vildkaprifol, Rosa centifolia, alba, purpureum] [centifolieros vit och purpurröd eller centifolieros, jungfuros, purpurröd ros] m.fl.

Beträffande ortens klimat och naturförhållanden, så synes visserligen det förra, genom fortgående odlingar, myrors utdikning, och skogarnes afrödjande, hafva blifvit något mildare, så att vinterkölden nu mera sällan uppnår den höjd och långvarighet som tillföre, men vårens och högsommarens värme. synes ,deremot hafva i samma mån minskats, så att medeltemperaturen för året i det närmaste blifver densamma, eller ungefär = 0.

Jordens Temperatur, som har mäktigt inflytande på vextlifvet, uppnår enl. anställda observationer, föga öfver plus 3°, Celsii.

Under förra hälften af Augusti, någon gång äfven tidigare, pläga nattfroster inträffa, och sällan förbigår något decennium, hvarunder icke årsvexten, mer och mindre allmänt, deraf skadas. Någon gång händer ock att flera sådana missvextår följa på hvarandra, hvilket dock lyckligtvis hör till undantagen.

Årstiderna synes, under en längre följd af år hafva någon framflyttning, så att hösten inkräktas af vintern och denna af våren. Såningstiden som tillföre vanligen börjat vid Ersmässan, stundom äfven något tidigare, har under sednare år vanligen fördröjts till slutet af Maji och fortgått i Juni, likasom ock förhållandet med all vegetation varit i öfverensstämmelse dermed, hvadan och tiden för höbergning och skörd i samma mån sednare ingått. Ehuru snö ofta nog tidigt fallit, har dock något verkligt slädföre sällan inträffat förr än mot årets slut, någon gång äfven först vid nyåret.

En och annan gång, dock flera år emellan, har man förmärkt lindriga jordstötter, utan annan förspord verkan, än att hus och möbler darrat under en tid af några sekunder.

2:o Invånare.

Folkmängden är under ständig tillväxt, år 1835, sedan 2:ne särskilda Gäll, Säfvar och Vännäs blifvit härifrån afsöndrade, utgjorde den:

år	mkn	qkn	S:a	Häraf voro år 1855					
1835	3211	3461	6672	Gifta	1478	mkn	1478	qkn	= 2956
1840	3452	3765	7217	Enkl. & Enkor	140	"	389	"	= 537
1845	3814	4042	7856	Ogifta Öfv. 15 år	1209	"	1241	"	= 2450
1850	4256	4373	8629	Unqdom u. 15 år	1736	"	1766	"	= 3502
1855	4571	4874	9445				S:a		9445

Under loppet af 2:ne decennier har alltså Socknens folkmängd ökats med 2773 personer, hvilket gör nära 42 procent.

Denna starka tillväxt har befrämjats, dels af hemmansklyfningar och nybyggesanläggningar, dels af allmogens sed att tidigt afstå jord och egendom åt barnen, mot betingadt lifstids underhåll, eller s.k. "förgånga". Den folkökning som härigenom befordras, vinnes hastigare än motsvarande utvägar till bergning och betungar ofta kännbart fattigvården, i synnerhet då missvextår inträffa. Ehuru betydliga odlingar tillkommit, hvarigenom spanmålsafkastningen vunnit tillökning, hafva dock anpråken på rikligare lefnadskost, kläder och öfverflödsvaror samtidigt ökats, så att i allmänhet foga eller intet besparas från de goda åren.

Någon national klädedräkt har ej här funnits. Beklädnaden, som från äldre tider varit tarflig, och hos den manliga befolkningen mäst af egen tillverkning, består nu, mera af främmande fabrikater och följer moderna; i synnerhet har begäret efter utländska tyger och modern schnitt blifvit bland qvinnorna allmänt. För öfrigt är befolkningen härdig och arbetsam samt fallen för handaslöjder, och Socknehandtverkare finnes i de flesta yrken.

Boningshusen äro i allmänhet rymliga och snygga, hos de förmögnare ofta med ett eller flera gästrum, möblerade och försedda med tapeter och glacerade kakelugnar. Lik andra norrländningar är allmogen till lynnet allvarsam, själfständig och öm om sin frihet och sina rättigheter. Någon böjelse för handel visar sig väl hos några individer, men ej såsom hos Ångermandlänningen, med fallenhet för långa handelsresor.

Tjenstefolket är allmänt i husbondens bröd och lönerna erläggas i penningar och klädespersedlar. Fordringarne, så väl i afseende på lön som lefnadskost hafva under sednare år mycket stegrats, och sedan tjenstehjonsklassen, genom Kongl. Maj:ts nådiga stadga af d. 29 Maji 1846 angående försvarslöse personer, erhållit frihet att, utan annat näringsfång, än dagsverkslöner, skattskrifvas för sig sjelfve, begagnas ofta denna utväg till oberoende och tidiga äktenskap, hvarigenom brist på dugligt tjenstefolk uppkommer i samma mån som Backstuguhjonens antal ökas, utan att derigenom befordrad hastigare tillväxt i folkmängd länder Kommunen eller samhället till båtnad. En mans dagsverke kostar, under den

mörka årstiden 36 á 42 S, ett qvins 18 á 24 S., jemte kost. Ett timmermans dagsverke, utan kost, 2 Rdr á 2.12; Ett snickare dagsverke 2.24; ett murare dagsverke 3 Rdr, Ett mans dagsverke under slottern, 2.12 ett qvins 1.24 Rmt, stundom äfven med tillägg af kost.

3:o Näringar.

Socknens hufvudnäringar äro åkerbruk och boskaps skötsel. Af binäringar är skogshandtering hittills den förnämsta, Strömmings och skälfiske idkas äfven af skärbönder och strandfiskare. Laxfisker, såväl krono- som skatte finnas jemväl flera i socknen. Jagt kan nu mera ej anses såsom näringsfång. Bruk och sågverk sýselsätta en del af socknens befolkning.

Något rationellt åkerbruk, med trädning, circulations bruk och odling af fodervexter har icke här kommit till verkställighet. Ett slags vaxelbruk sker på det sätt, att utvexta lindor uppristas, trädas och sedan besås på några år, gå till gödning hvarefter de åter igenläggas till fodervext och öfverlemnas åt egen alstringskraft. I anseende till åkerjordens i allmänhet magra beskaffenhet, måste den öppna åkern årligen gödas och gifver sällan öfver 4:de eller 5:te kornet, sedan utsädet afräknats. Undantag gifvas visserligen, men ej många.

Jordens afkastning på lågländig åker skulle utan tvifvel blifva större, om allmogen ej vore försumlig med markens dikning.

Blandning af korn och vår-råg nyttjas på högländig sandjord, samt något höstråg hvilken dock hos allmogen mindre begagnas annorstädes än på kytt-land, emedan den bästa åkerjorden företrädesvis besås med korn, som är ortens hufvudsäde. Här af nyttjas allmänt det sexradiga eller bjuggkornet. Det tvåradiga, eller gumrikskornet har väl äfven någon gång, då efter misssvextår frökorn måste hemtas från södra orterna, blifvit till utsäde användt, men vanligen ej kommit till mognad, derest icke både sommaren och hösten varit särdeles gynnande. Med det skal-lösa sexradiga s.k. himmelskornet hafva äfven försök blifvit anställda, hvilka mer och mindre lyckade, likväl icke vunnit förtroende, häldst man funnit detta sädeslag hårdtröskadt.

Med hvete och ärter hafva äfven försök gjorts af ståndspersoner, men de hafva varit föga lönande i saknad af bördig lermylla.

Svedjande har längesedan kommit ur bruk. Endast efter skogseldar utsås stundom något svedjeråg der markens beskaffenhet det medgifver.

Åkerbruksredskapen är i allmänhet god och ändamålsenlig, bestående af plog, så kallad al eller billharf med 5, 7 till 9 klor eller gräf; vanlig harf, vält och mullplog. Äfven begagnas trädstock, eller ock tre-klo-a på trädesjord och vid höstsädet.

Sånings och skördetiderna, hafva såsom förut är anmärkt, under sednare årtionden blifvit något framflyttade, den förra till slutet af Maji och början af Juni, den sednare till slutet af Augusti. Säden, som i äldre tider upptagits med handskära, afmejas nu mäst med lie, uppsättes antingen i skyler på åkren, då kärfvorna uppträdas på i jorden nedstötta och i toppen spetsade stänger, som kallas snesar, eller ock upplägges den i hässjor, hvilka häldst uppföras dubbla med loge emellan, hvarpå den, efter erhållen

lufttorkning, antingen inbergas, eller såsom mera allmänt sker, genast afträskas med biträde af häst och tröskvagn, dels på långa, dels på runda logar, hvilka sistnämnda under sednare år kommit i bruk. Ett och annat försök med trösk- och kastmaskiner, för häst eller handkraft har äfven skett, och torde vinna efterföljd hos innehafvare af större jordbruk, efter som råd och lägenhet det medgifver.

Kongl. Hushållningssällskapet i Länet sökte, omkring 40 år sedan, att medelst premier uppmuntra jordbrukare till uppförande af sädes rior, hvilket ock föranledde till några få försök, men stannade dervid. Äfven de som uppfördes blefvo merändels endast en kort tid begagnade för det afsedda ändamålet.

Potatisodlingen är allmän, och när den i större scala drifves begagnas årder eller plog vid dess såning och upptagning. Andra jordfrukter, såsom kålrötter, rofvor m.m. odlas endast i smått, och ej såsom fodervexter.

Linodling öfvas här allmänt af allmogen i de bättre byarne, på nyristade goda lindor, och hvad utöfver behovet erhålles, afyttras till nordligare delar af Länet. Hampa deremot förekommer högst sparsamt och är för ortens behof en import-vara. Humla odlas till husbehof.

Åkerbrukets afkastning anses under medelgoda år och god hushållning motsvara behovet, och kunde jemväl i goda år gifva något derutöfver till besparing, om ej sådan omtänka nu mera hörde till undantagen, sedan anspråken på vällefad, yppighet i kläder och annat, så mycket tilltagit. Till en hastigare förbrukning af spanmål och rotfrukter bidraga ock ytterligare de nyligen inom socknen anlagda större bränvins- och bryggeri-inrättningarne, der tillfället att afyttra sitt överflöd lockar allmogen att blottställa sig för brist på frökorn och brödföda då ringare skörd eller missvext år inträffa. Försök att förmå allmogen till upprättande af ett Sockemnagasin för Communen, hafva tid efter annan gjorts genom auctoriteterna, men alltid mött ett ihärdigt motstånd hvartill ock traditionen om en sådan Socknen varande äldre inrättnings bankrut, tilläfventyrs till någon del medverkat.

Träd- och kryddgårdsskötsel idkas blott af ståndspersoner med någon omsorg. Den äldsta här anlagda trädgården planterades af Landshöfdingen, Baron Gyllengrip på Ladugården Gran, men har, sedan Landshöfdinge Residenset återflyttades till Staden, blifvit vanvårdad och är numera, sedan gården innehafves på arrende af en bonde, förstörd. Hos allmogen ser man ett och annat löfträd planteradt till gårdsprydnad, samt en och annan köksvext odlad; någon gång äfven en inhägnad för bär-buskar och blommor.

Ängarna äro i allmänhet mindre bördiga, ofta skog- och mossstupna. Allmänt klagas öfver att de naturliga ängarne mycket försämrats, där läget icke är sådant att de vattnas af floder, eller genom uppdämning och öfversilning, åt hvilket sätt att befordra gräsvexten man under sednare år börjat egna uppmärksamhet och omtanke.

Betesmarken är ock, i synnerhet i de nära Sockenkyrkan och Staden belägna byarne högst inskränkt, mager och otillräcklig, bestående mäst af hedland, hvarföre ock sommarbete för kreaturen måste tingas i bättre lottade, ofta aflägsna skogsbyar, der s.k. fåbodar inrättas för sommaren. Efter slutad höbergning afbetas ängarne till sent på hösten, och sedan skörden är inbergad, likaledes åkermark och lindor.

Inhägnade beteshagar finnas föga annorstädes än vid gästgifverier och å posthemman, och dessa endast för hästar.

Stallfordring under hela året är ingenstädes införd och till utfodring användes ej rotfrukter eller spannmål, derest icke allmän foderbrist gör sådant oundvikligt.

Hornboskapen är af vanlig Svensk småvext race, dock hafva en ock annan gång kreatur af Holländsk race inkommit, som croiserad med landets, gifvit en något större och förbättrad afvel, hvilken vanligen stannat i de bättre husen. Allmogens sed, har som annorstädes, att

[Bild omfattande en sida: Vy över byn Haddingen (Umeå socken). Tecknad av J. A. Linder den 16 juli 1854. (Forskningsarkivets samling)]

gera vinterföda mera boskap än fodertillgången medgifver, så att den, för att uppehålla lifvet, måste tidigt utsläppas på svagt bete, kan ej annat än hafva menlig inflytelse på dess afvel, trefnad och afkastning, i synnerhet då fähusen jemväl ofta äro trånga, mörka och otrefliga. Likväl har ett ändamålsenligare byggnadssätt under sednare år börjat visa sig, och ladugårdar hos de förmögnare uppföres med större omsorg, jemväl försedda med eldstad.

Smörtillverkningen, om ock hos flera utöfver eget behof, consumeras dock mäst inom Socknen, dels af Stadsboer och i Ståndspersonshusen, dels af de vid Bruken och sågverken anställda arbetare, så att någon export deraf näpeligen sker. Till staden aflemnas ock dagligen mjölk af de närmast belägna byarne. Ost tillverkas här icke.

Häst-racen är i allmänhet god och härdig. Några hästar införas från Westernorrland, en och annan äfven från Lappmarken, och skötas de i allmänhet sorgfälligt. För omkring 20 år sedan hitsändes på allmän bekostnad från ett af Rikets stuterier till hästafvelns upphjälpande en hingst, som hos ortens vetrinär Läkare alltid hölls allmänheten tillhanda, och hvars afkomma i allmänhet blef storvext och vacker, men ansågs mindre härdig, än ortens egen afvel.

Fårafveln inskränker sig till socknens eget behof och är af blandad Svensk, Spansk och Isländsk race, hvilka bägge sednare på olika tider här blifvit införda. År 1838 gjordes här af ett enskildt Bolag försök att anlägga ett Schäferi, hvartill lokal inköptes och förseddes med åbyggnad, hvarefter stamfår af Engelska Southdown-racen hitfördes och sköttes af en examinerad Herde, men försöket misslyckades hvartill en då allmänt gängse foderbrist och under ogynsam väderlek förskämdt foder, bidrog. Flera både stamfår och lamm dogo, och 2:ne år derefter nedlades inrättningen.

Skogen, hvarifrån Socknen härtills hämtat en indräktig binäring är genom långvarig misshushållning, och under sednare år till öfvermått drifven förbrukning, såsom redan är anmärkt, ganska hårdt medtagen. Utom hvad till bjelkar och sparrar afverkas, och för sågverkens behof hugges, handsågas plankor och bräder af alla dimensioner nästan i hvarje gård, der skog kan åtkommas; hvilka förhållanden, om de få obehindradt fortfara, skola förr eller sednare hafva till följd en mera allmänt känd brist på byggnadsvirke och vedbrand, än hvaraf Socknen redan partielt lider.

Någon åtgärd till skogarnes indelning i årshyggen eller inhägnad och besåning af afbrukade trakter, har icke här någonsin varit vidtagna. Enskilda skogsområden äro ock ofta så inskränkta och redan medtagna att med den sena återvext skogen här i landet har, trakthyggen hos sådane svårligen torde kunna åstadkommas till ägarens belåtenhet.

Löfskogen består mäst af björk, asp, sälg och vide-arter, samt i skärgården af al. Äfven med den hushållas illa, enär den icke allenast i anseende till de höga vedpriserna hårdt anlitas, utan äfven vid löftägt till foder, icke blott afqvistas, utan äfven med stammen afhugges.

Tjäru- och pottasketillverkning, hörande till Socknens binäringar, har äfven i sin mån bidragit till misshushållning med skogen, emedan man till tjäruämnen icke åtnöjt sig med blott stubbar och vindfällen, utan äfven blekat vexande tallskog, och för tillverkning af pottaska förbrännes äfven vexande löfskog, att förtiga de skogseldar som genom dervid uraktlåten försigtighet åstadkommas. I förhållande till de ofta betydligt varierande priserna på tjära, ökas eller minskas årliga tillverkningen deraf, men kan, under sednaste fem åren i medeltal hafva uppgått till 700 tunnor.

Potasketillverkningen, fördelaktig såsom tillgänglig för mindre arbetsföre personer har förut varit betydlig, men under sednare år, genom mindre tillgång på tjenliga ämnen, mycket aftagit, och torde nu mera näppligen öfverstiga 150 Ltt årligen.

Saltpeterstillverkning har jemväl mycket minskats, emedan man anser jordbruket lida af förminskad gödseltillgång, och nämnde tillverkning, under sistförflutna 5 åren i medeltal utgjort 94 Ltt.

Finbladiga sågverk i Socknen äro fyra till antalet. Af dessa tillhöra 2:ne Handelsbolaget Hrr Dickson & Comp. neml. Baggböle Sågverk med 16 ramar, beläget 1/8 mil ofvan Socknekyrkan, vid Ume elf; och Norrforss Sågverk 7/8 mil deröfvanföre med 2 ramar; och sysselsättas vid dessa verk, utom qvinnor och barn, omkring 170 arbetare, deri inberäknade hvilka äro anställda vid den till samma verk hörande lastageplatsen Holmsund. Dessa verk och inrättningar, i stor scala och med mycken omsorg och kostnad uppförda, tilldraga sig resandes uppmärksamhet och ådagalägga hvad industri och byggnadskonst, i förening med djerf företagsamhet och stora förlager, kunna åstadkomma, utan att de vackra åbyggnaderna så väl för styrelsen som för arbetarna, dervid behöfva tagas i beräkning. De hafva ock förskaffat så väl denna som andra intill vattendragen belägna Socknars befolkning rika tillfällen till arbetsförtjenst genom timmerhyggen, forsling och flottning m.m. men lära ock verksamt bidra till en skyndesammare skogarnes afverkning än för efterkommande önskeligt vore. Skogarna lemna icke här, sedan de blifvit uthuggna, en fruktbar jord i utbyte, utan en mager, sandig, ljungebevext eller af sten och mossor öfverhöljd mark. De återvexa långsamt och fordra sekler för sin mognad.

De öfriga sågverken äro: Fällforså Sågverk med 2 ramar 1 3/4 mil norrut från staden, dit brädtillverkningen föres landsvägen; erhöill privilegier den 31 okt. 1764. Hörneforss sågverk med 2:ne ramar och privilegier af år 1788, beläget vid Hörneforss jern verk och Brukets Egare tillhörigt. Dessa bägge sågverk äro endast vårtiden i verksamhet.

Hörneforss Jernbruk anlades 1775 med privilegier på en räckhammare samt 2:ne knipp- och spikhammar till 150 Stt:s manufactur smide, och ligger jemte sågverket vid allmänna landsvägen i Hörne by, 3 3/8 mil

ifrån staden och 1/4 mil från Brukets skeppshamn, dit tillverkningen försslas landvägen. Efter år 1788 erhållna nya privilegier anlades vid samma vattendrag 1/8 mil ofvanföre Brukets hufvudsäte ytterligare en stångjernshammare, med 2:ne härtill något öfver 100 Stt:s smide, och sedan manufactur smidet numer nedlagts, tillverkas endast stångjern, med privilegier på 1800 Stt:s smide. Vid dessa verk sysselsättes, utom kolare och landbönder, omkring 30 arbetare och hushåll. Utom de under verket lydande äldre skattehemman af tills. 3 47/64 mtl., har det å närliggande krono allmänning en recognitions skogstrakt sig upplåten, hvilken år 1837 efter förutgången afvittring blifvit skattlagd till 5 9/32 mtl. Bruket har egen kyrka och dervid stäld och på stället boende Brukspredikant.

Strömbäcks glasbruk, beläget 1 3/4 mil ifrån staden vid Ströms åns utlopp i vestra fjerden, anlades 1761 under namn af Ströms Bruk, af Landshöfd. Malmerfeldt och en Directör Falander, men nedlades 10 år derefter. Sedan erhöles 2:ne utländningar, Fjellion och Savary, år 1773 privilegier för tillverkning af spegelglas, med 4000 Rds förskott af Manufactur fonden. Desse uppförde Brukets byggnader gent emot gamla platsen på norra sidan om vattendraget, men lära endast tillverka något fönster- och taffel-glas, hvarefter verket, sedan det under några år stått öde, försåldes på auction, 1779, för 1000 Rdr, erhöles 1780 förnyade privilegier på glastillverkning och har sedan haft flere Egare, deribland f.d. Handelsbolaget Åberg, Grahn & Comp. som med biträde af från Tyskland inkomne artister, lät tillverka benglas och andra värderikare arbeten af hvitt, konstslipadt ritadt och förgylt glas. Numera tillverkas endast fönsterglas och bouteljer. Bruket, som nyligen är inköpt af H:rr. Brukspatroner Erik och Robert Häggström sysselsätter omkring 30 arbetare och hushåll. Vedbehovvet hämtas från närliggande socknars skärgård, sedan skogarne på Brukets egna hemman för längesedan blifvit afverkade. Vid Bruket hålles gudstjenst hvarannan söndag af Brukspredikanten vid Hörneforss.

Socknens fisken äro hafs- och skärgårds- Lax- och insjöfisken. Skälfisket som vanligen börjar under Mars månad, och mycket beror af isarnas beskaffenhet, kan anses årligen i medeltal gifva vid pass 375 T:or Speck.

Kronolaxfisken äro. Sörforss, Norrforss och Klabböle gamla fisken, der Laxen fångas i så kallade tinor i forssen, och med not. Större Skattefisken äro vid Baggböle och Öhn, lydande under dessa byars hemman, hvarförutom äfven Sörforss, under skattemannarätt innehar en mindre del i der varande kronofisket. Flera smärre Laxfisken vid jordegarnes land och strand, äro nu äfven inlösta till skatte emot en viss årlig taxa /hvilket äfven är förhållandet med 2:ne Skärgårdsfisken, Vaplan och Hvitskär./ hvarförutan i skärgården så kallade skatafisken vid byarnas land och strand nyttjas utan afgäld.

Sedan reguliere Ångbåts Communicationer med hufvudstaden öppnades hafva köpare derifrån, sjelfve eller genom ombud, besökt Socknens Laxfisken och tillhandlat sig hvad ej inom Socknen consumeras, hvarigenom Laxprisen under sednare åren betydligt stigit. Laxtionen till Kongl. Maj:t och Kronan uppgår för närvarande till 60 T:or 6 Ltt 17 tt, och 10 rökta laxar.

Strömmingsfisket i skärgården torde årligen gifva från 5 till 800 T:or.

Vanligen besöka skärbönderna höstetiden Ådalen i Westernorrland för att emot strömming tillbyta sig råg. Under vintern fångas med isnot, siklöjor m.m., samt Lake med krok och ryssjor, och föres vanligen häraf ett och annat lass till Hernösand.

Insjöfisket är numera af ringa betydenhet. Den årliga gäddtaxan till Kronan fortfar dock med 2 Ltt 15 tt.

Tegel slås på flera ställen för eget behof. Såsom binäring har tegeltillverkning från äldre tider drifvits i Stöcksjö by, derifrån Stadsboerne och andra ännu förses med detta byggnadsämne.

Stampverk, 2:ne till antalet, äro anlagde i Ersmark och Innertafla, och begagnas af Stadens Färgare.

Afsättningstillfällen för Socknens produkter gifver Staden hela året om.

4:o Politisk Författning.

Kammarverk. Ume socken hörer i kameralt och adiministrativt hänseende till Westerbottens Län och 1:sta Fögderiet, i Judiciellt till Westerbottens södra Domsaga, i Bergstatistiskt hänseende till 1:sta Bergmästaredömet, samt i Ecclesiastikt, till Westerbottens 1:sta kontrakt och Hernösands Stift. Socken är ett Regalt Gäll af 1:sta Classen, hvarunder Ume Stad, samt Bruksförsamlingarne vid Hörneforss och Strömbäck lyda. Andra filialförsamlingar hafva jemväl tillförene tillhört denna Socken, men blifvit å olika tider afsöndrade till egna Gäll; neml. Degerforss Pastorat, som varit Capellförsamling ifrån 1768 till 1799, Säfvar pastorat med Holmö Capell likaledes ifrån 1823 och Vännäs pastorat, ifrån 1825 till 1834, annexa, under hvilket sistnämnda år de bägge samtidigt afskildes. År 1815 lades äfven några gårdar till Bjurholm som då afskildes från Nordmaling.

I äldre tider omfattade Ume pastorat äfven Ume Lappmark, der Lappska allmogen af den ena Comministern i Ume erhöill presterlig betjening sedan den, omkring år 1600 erhöillit sin första kyrka i Lycksele, till år 1673, då Lycksele frånskildes till särskildt Gäll, derifrån s[e]dermera Sorsele, som ifrån nyssnämnde år varit Annexa och Stensele, som från 1816 varit Capellförsamling derunder, afgingo till särskilda Gäll år 1822; och hafva jemväl sedan 2:ne Capellförsamlingar bildats, neml. Öhrträsk under Lycksele sedan 1848 och Tärna under Stensele sedan 1853. Under loppet af 2:ne århundraden har alltså Ume blifvit moder till 6 pastorater, 1 Stadsförsamling, 2:ne Bruks- och 3:ne Capellförsamlingar, när till de sednare räknas Holmön, som år 1820 erhöill egen predikant; och uppgår nu de från Ume afsöndrade församlingarnes folknummer till ett sammanräknadt belopp af 26,334 personer, hvilket allt bär vittne om odlingens framsteg och folkmängdens tillväxt i denna del af Länet.

Ume, Vännäs och Säfvar Socknar utgöra ett Härad, och Ting hålles höst- och vårtiderna å vanligt Tingsställe vid Ume Landskyrka.

Socknens hemman och lägenheter äro:

<i>Krono allmänna</i>	5	761/768	mt1
<i>Recognitionshemman</i>	5	9/32	”
<i>Krono Skatte</i>	144	9/192	”
<i>Militiae Boställen</i>	2	7/64	”
<i>Landshöfdinge d:o</i>	1	-----	”
<i>Ecclesiastike</i>	1	123/128	”
	<i>Summa</i>	160 299/768	<i>Mantal, med 1814</i>

hushåll, deraf 6 öfver 15 och 191 mellan 11 och 15 personer.

Urfjellsjord, utan mantal, finnes i de flesta äldsta byar, ofta endast små jordfläckar. Den kända arealen är 77 Tunnl. 14 1/2 kpl. Beloppet af resten kan ej utan mycken svårighet bestämmas.

<i>Oskattlaqde krono Nybyqgen äro</i>	<i>76 med 104 hushåll</i>
<i>Krono Torp</i>	<i>1</i>
<i>Jordtorp</i>	<i>67</i>
<i>Knektetorp</i>	<i>76</i>

Några öfverloppsmarker och mulbetes lägenheter äro åt vissa byar upplåtna för hvilka i arrende årligen betalas 39 Rdr, 9 rst B:o.

Jordtorpen äro vanligen små lägenheter, antingen af Byns gemensamma mark, eller af enskild jordegare upplåtna under torparens och hans hustrus lifstid, dels emot en ringa årlig afgäld i penningar, dels emot ett och annat dagsverke, oftast på jordegarens kost. Efter innehafvarens död tillfaller torpet jordegaren utan lösen.

Stat torp finnes ej i Socken.

Backstugor, 181 till antalet, hafva under sednare åren tilltagit och verkningarna deraf har Socknens fattigvård nogsamt fått erfaras.

Jordafsöndringar från hemman förekomma här icke, med undantag af den jord Ytterhiske byamän till Stadens Borgerskap afstått till evärdelig egendom, emot årlig afgäld för 1/4 mantal, hvarom närlagda beskrifning öfver Ume stad närmare upplyser.

Hemmansklyfningar ske alla år, om ock ej alltid med besutenhet för delegarne, föranleda de dock till nyodlingar, hvarigenom bättre inkomst snart vinnes af idoge och omtänksamme jordbrukare. Vid hemmansklyfningarne delar allmogen vanligen sjelf hemmanets åker och äng, men nyttjar skogs och betesmarken samfällt.

Storskiften hafva förrättats i de flesta äldre byarne, och så vidt känt är, lærer ett af Landtmätaren N. Brenholm år 1727 verkställt skifte i Gubböle by, vara det äldsta inom Socknens nu varande område.

Laga skiften fortgå, sedan 1827, mäst under sista åren, och äro nu 10 sådana skiften fastställda, och andra under förrättning.

Afvittringen är icke i denna Socken ännu börjad, och klagas allmänt deröfver att dessa förrättningar icke togo sin början på kustlandet, der flera byar, hvilka enligt 1780 års afvittrings instruction bordt erhålla 14000 Tunnländ duglig jord på mantalet, icke fått mera an 2 á 300 tunnländs vidd, hvilken kännbara saknad i utmål man förmodar åtminstone till någon del blifva afhulpen genom ersättning från odisponerad kronoallmänning, hvarå deremot nu, under den från Lappmarksgränsen började och nedåt fortgående afvittringen, nyhemman anläggas. I anseende härtill, och då kronoallmänningarnes ringa vidd och aflägsenhet gifva föga förhoppning om ersättningar in natura, vore en skälig jemkning i beskattning

önskvärd och behöflig, desto häldre som dessa äldre byar äro skattlagde för fisken och andra s.k. herrligheter, hvilka betydligt minskats eller alldeles upphört.

Knektetorpen bestå, enl. knektekontraktet af åker till 1/2 Tunneland och äng till utfodring af en ko. Rotehållarne i Socknen lemna dock vanligen hö i stället för roteäng, från och med 120 till och med 184 Ltt, och ifr[ån] 1 till 2 tunnland åker, och derutöfver, hvarjemte nödiga hästdagsverken för åkrens skötsel tillhandahålles af Rotebönderna hvilka äfv[en] Bygga och underhålla Rotehusen som äro: Mangårdsbyggnad med 2:ne rum och förstuga, stolpebod, Tröskloge med korn- och foderlada, fähus och portlider, samt vattenbrunn. Vanligen har äfven åt Soldaten upplåtits någon odlingsmark, hvarigenom mången beredt sig och hustru utkomst på ålderdomen. Nu mera börjar dock odlingsmarken tagas i anspråk för jordegarnes eget behof.

Den roterade jorden består af krono allmänna och krono skattehemman hvilka hafva soldate rotering sig ålagd och äro indelta till Lifcompaniet af Westerbottens Fältjägare Corps. Rotarne utgöras hvardera af något öfver 1 mantal och roteringskostnaden uppgår till 38 Rdr 28 S B:co för hvarje mantal. Ordinära roteringen utgör 101 Rotar.

Extra rotering förrättades år 1811, men sedan Riksdagsfullmäktige från Norr- och Westerbottens Län, vid 1812 års urtima Riksdag, och Rikets Ständer jemväl år 1818 i underdånighet anhållit att redan skattlagde och dädanefter skattläggande Nybyggen måtte befrias från extra rotering och i gamla ordinarie knektehållet indelas till understöd, hvilken anhållan äfven vid 1823, 28 och 30 årens Riksdagar ytterligare förnyades, sålunda förtydligad, att de gamla hemmanens deltagande i roteringen måtte bestämmas i mån af hvarje hemmans godhet och förmåner, förklarade Kongl. Maj:t uti nådig skrifvelse den 18 Jan. 1834, sig hafva funnet att en allmän och definitif rotejemkning vid d Westerbottens Regemente borde grunda sig på hemmanets skattetal, sedan i mån af dessa både gamla hemman och nybyggen vid afvittringarne fått motsvarande ägovidd, hvadan och då en sådan rotejemkning ej förut kunde, på tillförlitliga grunder uppgöras, Kongl. Maj:t ansåge en provisionel rotejemkning lämpelig till understöd för de gamla rotar som deraf funnos vara i behof.

Sedan rotehållarne, uppå Rikets Ständers underdåniga hemställan i anledning häraf, blifvit hörde och yttrat den underdåniga önskan att ifrågavarande Roteringsjemkning måtte få verkställas provisionelt, utfärdades instruction för härtill utsedde roterings Commissioner den 23 april 1836; och blef, efter föregången undersökning af gode män, berörde rotejemkning af Committerade från bägge Länen, i mars månad 1837 verkställd, der vid äfven det förberedande beslut fattades, att redan skattlagde och framdeles i skatt ingående nyhemman skulle till rote-mantal och rotevakans afgift i förhållande dertill erläggas, samt att rotetfriketsmedlen skulle tillhöra det Län inom hvilket de utgå, m.m. hvilket allt blifvit genom nådig skrifvelse till Kongl. Maj:ts Befallningshafvande d. 28 Aug. 1856 fastställdt, dock med tillägg, att sedan alla rotar i de bägge Länen hunnit till fullgoda anbringas, bildandet af ny ordinarie rotering in natura kommer att verkställas.

Beträffande sättet för rotetfrikets afgiftens användande till fördel för rotarne, så har Kongl. Maj:t d. 6 Okt. 1848 i nåder bifallit., hvad rotehållarnas ombud ansett lämpeligast, att dessa afgifter deponeras i Landt Ränteriet till dess en summa af 500 Rdr blifvit samlad, då rotehållarena äga att öfverenskomma och besluta om medlens förräntande eller utdelning; dock skulle beslutet derom Kongl. Maj:ts nådiga pröfning underställas.

Westerbottens Län var ibland dem som först fingo ständig rotering. Landet hade, under de långvariga krigen ifrån 1563 till 1648, blifvit så utblottadt på manskap, att Enkor och pigor stodo skrifna för hemman, der ingen mansperson fanns, och många hemman hade kommit i ödesmål genom ständiga utskrifningar, som verkställdes hårdare i de orter der intet frälse fanns, hvilket Norrland och Dalarna i synnerhet fingo erfaras. Häraf föränleddes sluteligen allmogen i dessa orter att begära, det de måtte få ett visst antal soldater att hålla fulltaligt under Tyska kriget. Genom Drott. Christinas bref d. 16 apr. 1649, erhöill Westerbottens allmoge försäkran om befrielse från utskrifning emot förbindelse att ständigt underhålla ett komplett Regemente till fot, bestående af 1056 man, hvilket lade grund till landets indelta rotering 1695, som af kon. Carl XI fastställdes d. 31 Mars 1696, till nyssnämnde antal. Följderna af ortens manspillan under krigen voro ändock längre synbara. Ännu under 1720- talet var Ume Compagni recrüteradt med 31 bönder. Genom Fredsslutet med Ryssland 1809, afträdde 113 Rotar öster om den nya Riksgränsen, hvarefter Regementet, förminskadt till 943 nummer på 7 Compagnier, ifrån 1829 blef benämndt Westerbottens Fältjägare Regemente hvilket, år 1841 delades i 2:ne särskilda Corpser, hvaraf den ena, under namn af Westerbottens Fältjägare Corps, indelt i Westerbottens Län, har 460 nummer, deraf 397 äro effective. Corpsen hör till 5:te Militär-Distriktet, har N:o XIX i ordningen vid infanteriet och är fördelad på 4 Compagnier, af hvilka Ume Compagni bär namn af Lif Compagniet, och består af 131 nummer, deraf 101 tillhöra Ume Socken, och af hvilka 76 äro effective, som underhålla manskap. Corps Chefen har bostället, 17/32 mtl. Böle: Majoren 21/64 mtl. Hedlunda, Compagni Chefen 11/32 mtl, Axla och Regementsskrifvaren 5/16 mtl. Hartvigsård, alla i Ume Socken. Mötesplatsen för hela Corpsen är Gumbodahed i Nysättra Socken.

Stats Bidrag.

På sätt vidfogade Tabell innehåller, utgör beloppet:

<i>1:o Bevillning af jordbruket</i>	1018.21.7	
<i>af löner</i>	357.35.5	
<i>af verk och inrättningar</i>	532.44 -	
<i>all annan bevillning eft. 2 art</i>	217.22	
<i>af Bränvinsbränning</i>	<u>219.5.6</u>	2345.22. 6.
<i>Skyddsafgift</i>		726.18.--
 <i>2:o Ständige räntor.</i>		
<i>Ordinarie Räntan</i>	5584.27. 8	
<i>Krono tionde korn</i>	2680. 3. 8	
<i>/354 T:or 23 8/15 kpr./</i>		
<i>d:o af verk och inrättningar</i>	1018. 9.10	
<i>Mantalspenningar</i>	<u>785.40.--</u>	10068.33. 2
 <i>3:o Arrende medel.</i>		 3301.37
<i>4:o Roteringskostnad</i>		5971.27

5:o Clericie Statens underhåll.

Genom Convention af d. 29 Sept. 1849, fastställd på 50 år, är kyrkoherdens lön bestämd i korn, smör och quick-10:de,

utgörande	4426.22.3	
Capellanernas löner, tillhopa	1994. 7	
Kyrkobetjeningens löner	779.23.6	7200.24.9

6:o Fattigförsörjning.

Bidragen härtill utgå, dels i spanmål och penningar, dels i gästning och underhåll i allmogens hus och uppgår till

.....12911.4

De som ej i sitt hus underhålla fattighjon, erlægga till fattigvården årligen 3 T:or korn af mantalet, antingen in natura, eller i penningar, efter det pris hvartill korn för fattigvården genom entreprenad-auction upphandlas.

Fattige barn inaccorderas vanligen hos enskilda och njuta såväl de, som de på rote gästande, föda, kläder och undervisning till fyllda 15 å 16 år, eller till dess de blifvit till den hel. nattvarden admitterade.

Fattigförsörjningen uppgår till 77 Rd. 16 S. på mantalet, hvarförutan personell afgift erlägges med 8 Sr af man, och 4 Sr af qvinna, hvilka medel uppbäras och redovisas af Krono Fogden, emot årligt arvode.

7:o Skjutsnings bestyr.

Hållskjutsen utgöres vid 3:ne gästgifvaregårdar efter allmänna Landsvägen och vid 4 å Härads och Socknevägarne, och bestrides genom entreprenad, som uppgått till B:co Rdr 2584.42. Socknen deltagar äfven med reserv-skjuts vid Stadens gästgifveri. Färjeredskap och Färjekarl underhålles för öfverfart emellan Tegslandet och staden vid allmänna landsvägen, samt för kyrkovägar öfver elfven till Landskyrkan, vid Rödbäck och Klabböle.

8:o Wäghållning.

Socknen underhåller å allmänna Landsvägen emellan Nordmaling och Säfvar 127.803 alnar; å Häradsvägen ifrån Staden till Degerforss Socknegräns 71.706 aln. samt Sockneväg från kyrkan till Vännäs Socknegräns 33.945 aln. De sistnämnde 2:ne vägarne äro mycket besvärliga och kostsamme att underhålla i anseende till den oupphörliga trafiken med skogseffecter och tillverkningar, såväl ifrån Socknens öfre delar, som från angränsande Socknar. Underhållskostnaden, i Tabellen upptagen, i medeltal för 5 år, till 3917.14.5, gör vid påss 24 Rdr 24 Sr pr mantal, men torde nu uppgå till 33.16.

9:o Diverse onera och allmänna Besvär.

<u>Kurhusafgift, Sockne, Läkare, Brofogde- och fjerdingsmänslöner</u>	713.36	
<u>Diverse andra utgifter</u>	2147.37.9	2860,25.9

Brandstodsafgiften har hittills beräknats efter inträffade eldsvådor inom Häradet, och gifvit en, i förhållande till lidna förluster, oftast ringa ersättning. Sedan nu ingången brandstods förening för Länet blifver ordnad och fastställd, kommer ersättningarna att utgå efter det brandförsäkringsvärde hvartill såväl byggnaderna, som den lösa egendomen, blifvit uppskattade.

Kurhus afgifter utgår med 4 Sr af hvarje mantalsskrifven person: Sockne-Läkarelönen med 3 Sr, Brofogde lönen med 1 kapp korn af hvarje rök, och fjerdingsmännens aflöning med 66 Rdr 32 Sr till hvardera.

Jordeboks- och hemmansrättan består af:

Penningar 1 Rdr.
Smör, 1 Ltt 4 tt
Korn 2 2/3 kpr.

Hemmantals rättan:

Landtags gård /?/ 1 Ltt 11 1/8 tt smör och 2 T:or korn
Vinterkörslen 5 1/3 kpr korn
Boskapspenningar, 32 Sr
Skjutsfärdspenningar 1 Rdr.
Dagsverkspenningar- 39 Sr 4 1/2 öre, af mantalet, eller
tillsammans: Korn: 2 T:or 8 kpr.
Smör: 2 Ltt 15 1/8 tt
Penningar 3.23.4., af hvarje mantal.

De sista 5 årens markegångs prisen hafva varit:

år 1850 för korn:	7.40	för smör	4.21.4
" 1851	9.-		4.21.4
" 1852	8.16		4.21.4
" 1853	8.44		4.40 -
" 1854	8.20		5.40.-
B:co Rdr	42.24		24.-

Således utgör medium för alla 5 åren, 8.24 Sr för korn och 4. 38.5 för smör.

Politi.

Barnaundervisningen besörjes, dels i Föräldrahusen, dels i Folkskolor, af hvilka Socknen har 3:ne, neml. En fast skola vid kyrkan, hvars Lärare åtnjuter 300 Rdr B:co i årlig lön, fria husrum, samt jord till odling af köksväxter och jordfrukter; 2:ne ambulatoriska Skolor med 250 Rdr B:co lön åt hvardera Läraren. Lärotiden, fördelad i 3 terminer utgör tillhoppa 7 månader af året. Härtill kommer en skola för Bruksfolkets Barn i Hörneforss och Strömbäck, som förvaltas af Brukspredikanten: en skola för arbetarnas barn vid Baggböle Sågverk, hvilken bekostas af verks Egarne, samt 2:ne enskilda skolor, af hvilka den ena för undervisning i Christendom, historia, språk, geografi m.m. Dessa skolor besökas af omkring 200 barn af bägge könen.

Fattigförsörjningen bestrides, såsom härförut är nämndt, dels medelst gästning och vård på Rotar, dels genom inaccordering hos enskilde, dels medelst understöd i spanmål och penningar. Något allmänt fattighus finnes ej, men Fattigvården har, i åtskilliga af de större byarne, stugor hvari fattige som sakna husrum, men kunna sköta sig sjelfve, erhålla boningsrum och understöd. Under missväxt år söker äfven fattigvården att bereda någon arbetsförtjenst, genom att tillhandahålla rudimaterier till spånad, väfnader m.m. och till fattige jordbrukare utdelas vid såningstiden något sädeskorn.

Någon särskild undervisningsanstalt för slöjder finnes ej, men fallenhet för handverk och slöjd är bland allmogen allmän.

För ordningens och sedlighetens vidmakthållande finnes, utom de i författningarne stadgade allmänna anstalter och föreskrifer, inga andra särskilda, än den tillsyn deröfver som hålles af Socknenämnd och af de uppsyningsmän i Byarne hvilka af pastor tillsättas. Flere Byar hafva en af Härads Rätten fastställd byaordning, men denna inskränker sig vanligen till byns oeconomi.

Helsovården besörjes af Provincial Läkaren, hvilken åtnjuter särskildt arfvode såsom Sockne-Läkare.

Skyddskoppypningen ombesörjes af 2:ne Vaccinatorer, och en vaccinations föreståndare, på sätt derom finnes särskildt stadgat.

Examinerade Barnmorskor äro 2:ne i Socken.

För rofdjurens utdödande hafva särskilda anstalter ej varit af nöden. Genom HerdeLapparne i synnerhet, och Lappmarkens samt derintill gränsande Socknars inbyggare, hvilka i allmänhet äro skicklige jägare, har kustlandet ej varit i behof af skallgång.

Fornlemningar förekomma här icke, andra än några stenkummel, hvilka, likasom annorstädes i orten, träffas på höjder vid hafskusten. Af den "Umeå ättehöj" som i von Dalins Svea Rikes historia omtalas såsom af Rudbeck ansedd till 1000 års ålder, eller från Ingjald Illrådes tid, finnes här intet spår, och den ättebacke, söder om elfven vid Klabböle, hvilken Hülphers, i sina samlingar om Westerbotten, beskriver, lärer väl, såsom det synes, vara en genom elfven afskuren del ifrån närliggande höga strandbacke, eller en så kallad nipa. Gent emot, på norra sidan om elfven, nedanför Baggböle by, säges en skans eller något försvarsverk fördom hafva legat, men platsen, som är till åker upptagen gifver nu mera härom ingen anvisning. Den s.k. kungsgården i Grisbacka by, som blifvit staden upplåten, och på hvars ägor finnas

lemningar efter grunden till en åbyggnad, säges hafva tillhört Munkar. Af historien är dock ej känt att någon Munk varit fästad i Westerbotten.

De fiendtliga besök med plundring och brand hvaraf Socknen i äldre tider lidit under krig med Ryssland, äro i hosföljande beskrifning öfver Ume stad omförmälda. Under 1808 och 1809 årens krig med samma makt hade äfven denna Socken, jemte Staden, fiendtliga besök af Ryska trupper. Den 19:de Mars sistnämnde år tågade Ryske Generalen Barclay de Tolly med 5000 man på isen öfver Qvarken hit, ifrån Wasa, Af den på Holmön, med omkring 200 man under öfverste Löjtn. Furumarks befäl förstärkta fältvakten blef väl fienden några timmar uppehållen, men den lilla truppen måste dock slutligen, för att ej blifva kringränd, draga sig tillbaka. Ryssarne, som härigenom blifvit hindrade måste likväl sedan bivovaquera under natten på isen. Med en Bataillon af Savolax Infanteri sökte väl Major Ehrenroth sedan försvara den Svenska stranden, men då han af den mångdubbelt större Ryska styrkan hotades att blifva omkring-gången och tillfångatagen, uppgjordes emellan Befälhafvarne en öfverenskommelse, till följe hvaraf Ume skulle besättas af Ryssarne, och den Finska Brigaden draga söderut.

Ryssarne erhöillo straxt derefter befallning att lemna Ume, och tågade ett par dagar sednare åter till Wasa. Detta tåg kostade fienden mycket folk, men ansågs böra hafva aflupit mycket svårare, om här varande försvarsmedel blifvit rätt använda emot de antågande Ryska förfrusna Soldaterna hvilka knappt förmådde bära gevären och måste, för att bereda sig någon vederquickelse under natten antände ett i fjerden infruset fartyg.

Den 31 Maji, sedan hela Westerbotten var intaget, besattes Ume å nyo af de föga välkomna gästerna och innehades till den 19 Augusti, då General Kamensky härifrån aftågade med 8000 man att möta de vid Ratan landstigna Svenskarne, sedan han låtit upprifva alla broar och på den s.k Önabben, under bevakning af Cossaquer lemnat ett batteri af träd-kanoner, att dermed förvilla den söderifrån antågande Generalen Sandels, hvilken likväl ej hann ankomma och deltaga i fältslaget vid Säfvar, som vid Kamenskys ankomst dit, genast börjades emellan honom och Svenske Befälhafvaren Grefve G. Waktmeister, och efter 8 timmars strid slutades med Svenskarnes retrait och förlust af 1000 man, hvaribland 19 officerare. Ryssarne lemnade derefter orten och den korrt derefter afslutna freden, med afträddandet af Storfurstendömet Finland, gjorde väl slut på krigets härjningar i landet deraf tiden längesedan utplånat spåren, men minnet af den förlust Faderneslandet led, lærer val länge med saknad fortleva.

Bland märkvärdiga personer här födde, och härifrån härstammande slægter må anföras. Erke Biskop Kenecius, son af en bonde, König Olofsson och hans hustru Anna Olofs:dtr i Baggböle; familjer Grubb, frälse och ofrälse, ifrån Grubbe by; Slägterne Plantin, Plantenstedt, Mannerfeldt med fl.

Kyrkan.

Ume Lands kyrka, af sten, utan torn, är 74 1/2 alnr lång och 26 1/2 alnr bred, försedd med tegelhalv i fyra afdelningar, understödt af bågar, hvilande på väggfasta pelare. Vattentaket spetsigt och täckt med furuspån. Hennes ålder kan ej med visshet bestämmas. En äldre trädkyrka har förut varit begagnad, hvars ålder äfven är okänd. I Palmskjöldska samlingarna omtalas en gammal bok med 13 trädblåd, som funnits i Vännäs by, hva[r]uti stått antecknadt

"Kyrkobole blev först funderat efter verdens skapelse 5460; efter Christi födelse 1499; kyrkan funderad efter verdens skapelse 5470, anno Christi 1501, fullbygd 1508".

I en Bibel som äges af en bonde i Röbbäcks by, finnes antecknad: "Ume Landskyrka byggdes på 1500 talet: första Lutherska prest kom till Ume Gäll 1530. 1536 den första nattvardsgång i Ume Lands kyrka. Förut hafver varit en gammal Trä-kyrka der Ume stad är byggd". Hvert ofvannämnde trädbok, om hvilken äfven gamla män i Socknen vetat berätta, tagit vägen, har ej kunnat utredas. I hvalfvet af de half fönster på vestra gafveln i nu varande kyrkan, finnes, med rödkrita tecknad åratalet 1426, hvars betydelse är okänd. De ofvannämnde anteckningarne rörande kyrkans ålder synas bestyrka hvarandra; men uppgiften att kyrkobordet blev funderadt 1499, så vidt dermed förstås prestebordet, måste väl antyda någon förflyttning af prestegården, ty prästebordet är utan tvifvel mycket äldre.

Att den gamla Trädkyrkan stått der Staden nu ligger, kan väl vara möjligt, ehuru det betviflas, så framt ej dermed antydes en tredje ännu äldre kyrka eller kapellbyggnad. Att första Lutherske pastorn härstädes lefvat på 1530 talet bestyrkes äfven af anteckningen i en gammal i kyrkans archiv varande annotations bok, der i en series pastorum förekommer: "Boethius varnici, primus Lutheranus", med tillägg att i hans tid orgelverket, enligt derå gjord anteckning, byggdes 1535. Hans grafsten, som finnes på kyrkogården har inskrift med s.k. munkstil, numera genom tidens åverkan oläslig. Ofvannämnda uppgift om första nattvardsgång 1536 antyder sannolikt att nattvarden då första gången enl. Lutherska kyrkans ritual utdelades in utraquespecie, hvilket nära nog öfverensstämmer med Hülphers anteckning att Kyndelmässodagen 1537 mässades här första gången på Svenska språket.

Orgelverket ombyggdes 1649, och nytt med 14 stämmor uppfördes 1777 af Orgelbyggaren Qvarnström, hvilket nedtogs och försåldes till Säfvar kyrka, sedan nu varande orgelverk, med 16 stämmor blifvit år 1844 byggt och uppsatt af orgelbyggmästaren Joh. Gust. Ek, för omkr. 5000 Rdr B:co.

Vid kyrkoreparationer 1723, 1740 och 1805 äro nya fönster dels upptagne dels utvidgade, och sistnämnde år lades golf af Tegel, Sedan Ryssarne 1720, borttagit alla kyrkans ljuskronor, hafva 6 metallkronor sedan tillkommit deraf fyra äro gåfvor af enskilda.

I Klockstapeln som år 1751 uppfördes ny, på östra sidan om kyrkan, äro 2:ne klockor, hvilka tid efter annan blifvit omgjutna. Den större klockan omgjöts 1806, sedan den förra, som 1752 blifvit omgjuten, d. 20 Juli 1806 sönderingdes. Den mindre klockan omgjöts 1720 och väger 4 Sktt 5 Ltt och 2 tt. Sedan kyrkans klockor sålunda flera resor genom oskicklig handtering blifvit förderfvade, hafva ordentlige ringare blifvit anställde och aflönade. I klockstapeln finnes äfven ett torn-ur, förfärdigadt och skänkt af en Bonde i Socknen.

Af Antiquiteter och kyrkoprydnader från lutherska tiden finnes, efter 1806 års reparation, endast några fragmenter af hvad då återstod och insattes i klockstapeln.

Kyrkogården, som begagnas till begravningsplats, blev vid nyssnämnde tid utvidgad och försedd med planteringar af löfträd, samt omhägnad med ny stenmur, som har 3:ne ingångar, hvardera med 3:ne smidda jernportar. Läget vid norra sidan om elfven, med utsigt öfver den mäst bebyggda och odlade delen af floddalen är utmärkt vackert. Flera grafmonumenter af sten och gjutgods förvara minnet af hädangångne, och efterlevande anhöriga plantera blommor deromkring.

[Bild: 16. J A Linders egen gård, Johannesgård, vid Umeå landsförsamlings kyrka. Huset fick sin klassicistiska panel 1845. Äldre foto. VMU.

Ur: Eriksson, Karin, Studier i Umeå stads byggnadshistoria. Umeå 1975, s 34.]

UME STAD

1. Stadens läge, tiden för dess grundläggning: erhållna privilegier. [Noter: se s. 36-37.]

Ume stad är anlagd på en jemn sandås, vid norra stranden af Ume elf, 1/2 mil nedom Socknekyrkan, 2 1/2 mil ofvan hafsbandet, och ligger under 63°50" polhöjd, 12 1/2 mil norrom Örn skjöldsvik och 15 mil söderom Skellefte, hvilka städer äro de närmast belägna. Till hufvudstaden räknas 68 mil, och till Haparanda 46 mil, allmän landsväg.

Behovvet af Städernas anläggning i de norra orterna, för befrämjande af den inre rörelsen, insågs redan af Konung Johan III, som på 1500-talet lät utfärda flera påbud att tjenliga ställen skulle utses, dit Lands köpmännen borde inflytta och på stadsmanna sätt drifva handel, men verkställigheten häraf förhindrades, dels genom Birkarlarnes ihärdiga motstånd, dels ock genom Konungens död och de inre oroligheter som derefter uppkommo.

Konung Carl IX, som på återresan ifrån Liffland och mötet i Åbo, år 1602 tagit vägen omkring Bottniska viken genom Öster- och Westerbotten, utfärdade den 5 juni 1605 ett nytt påbud¹⁾ om städernas anläggning i dessa landskap, vid Mustasari /nu Wasa/ Ule, Kemi, Torne och Ume, men äfven detta påbud blef, i hvad det angick Westerbotten, utan påföljd, till dess konung Gustaf Adolf, som äfven hade genomrest landet, år 1620 hitsände Riks Rådet Phil. Scheduling jemte andra kunnige män, att utse tjenliga platser för de ifrågavarande städerna. För Ume stad blef då plats utstakad på hemmanet Sanda. N:o 9 Ytterhiske, hvarefter tomter afdeltes och början gjordes med byggnader, hvilka uppfördes af Landt Köpmän och andra, som ville idka borgerlig näring.

Samma år afgingo till hufvudstaden 2:ne Fullmäktige, Pehr Larsson och Christ. Clemetsson att anhålla om privilegier, hvilka dock, i anseende till konungens hastiga bortresa, ej hunno af honom utfärdas, men sedermera, den 22 juni 1622, ad interim gåfvos af Riksens Råd, med enahanda friheter och förmåner som andra nya städer i Norrland erhållit, hvarjemte uppläts åt Staden, till mulbete och utrymme Tafle by, med 2 bönder, Stenbäck /Yttertafle/ med 2 bönder, samt Löfön, "att qvitt och fritt, med derunder lydande fisken njuta till Kongl. Maj:ts lyckliga hemkomst". Den 30 Aug. 1646 erhöles af Drottning Christina Stadsprivilegier, hvilka sedan, tid efter annan blifvit förbättrade och bekräftade, hvarom mera i det följande.

2. Stadens nuvarande areal, tomter, publike hus och byggnader.

Den nu varande staden är uppbyggd efter år 1721, under hvilket år Ryssarne, som förut flera gånger spolierat och 2:ne gånger afbränt staden, å nyo inföllo och uppbrände hvad af densamma återstod eller blifvit uppbyggt²⁾.

Stadens areal, 52 Tunneland, 14 13/35 kappland är reguliert indelad, och har fem med elfven paralela gator, sju gränder och 2:ne torg, Kyrko- och Rådhusorgnen.

Stadens vestra del genomskäres af en back och däld, hvaröfver 2:ne broar underhålla förbindelsen med den derutom varande mindre stadsdelen, hvilken kallas Malmen och genom hvilken 2:ne gator fortgå,

förenade med en tvärgata. En mindre obebyggd plats derå, är egenteligen ej något torg, ehuru den fått namn af packartorget.

Af stadens 154 hela tomter äro 16 ännu ej bebyggda, hvilka begagnas till gårdor och vretar. Af de öfriga disponerar Kongl. Maj:t och Kronan 3 tomter, hvarå Landshöfdinge Residenset med tillhörande byggnader, och ett kronomagasin äro uppförda. Denna jord, Herre-Tomten kallad, blef omkring år 1660, af då varande Borgerskap i staden, gifven till Landshöfdingen i Länet, Johan Graan, hvarefter Länets Höfdingar der bodde till år 1720, då ett nytt, korrt förut under v. Landshöfdingen och General majoren M. Cronbergs tid uppfördt Residens, jemte kyrkan och staden uppbrändes af Ryssarne. Derefter bodde Landshöfdingarne på Ladugården Gran, i Grubbe by till år 1780, då nödiga bonings och embetsrum i staden på kronans bekostnad hyrdes. År 1820 uppbygdes på Herretomten det nu varande Residenset, och är nu jemväl ett nytt Landstats och embetshus derstädes under byggnad. Under den tid Herretomten stod ledig, anlades 1776 ett krono Bränneri, som 2:ne gånger afbrann, hvarefter nu varande krono magasinet af sten uppfördes 1791, hvadan denna tomt äfven burit namn af Bränneri-tomten.

Staden och stadskassan disponerar 5 1/3 tomter hvilka äro upptagna af Rådhuset, Prestegården, Elementar Skolans hus, Wexelundervisningens skolhus, samt ett f.d. Landtullhus, som nu begagnas till auktionskammare. Under stadens fromma stiftelser höra 3 1/2 tomter, hvarå äro uppförda ett s.k. Enkehus med 16 boningsrum, jemte nödiga uthus, som år 1834 skänktes af Handlanden, Brukspatronen Olof Reinholdt Meuller och hans fru Anna M. Berghmark. Kyrkans lokal innefattar 45,314 quadrat alnar, hvilken jordrymd ej blifvit bland hus och tomter inräknad.

Byggnaderna, med undantag af krono magasinet, äro alla af trä och merändels af en våning; dock hafva under sednare åren flera två-våningshus blifvit uppförda och ornerade i vacker byggnadsstil; ett och annat jemväl med vattentak af jernplåt³⁾. Staden har jemväl ett Theater hus, uppbyggdt på bekostnad af enskilda. Der gifves stundom Societets spektakel, och huset begagnas för öfrigt af resande artister och Theater Trupper.

3. Till Staden lydande jordar och lägenheter.

Den under Stadens domvärjo lydande donations jorden består af ofvannämnde S a n d a-hemman, förmedladt till 1/2 mantal, och innehåller, enl. år 1783 derå verkställd afvittring, 1633 tunnland, 19 kappl. jord, deraf för närvarande 825 tunnland, 11 11/16 kappland utgöra åker och äng. Den rådande jordmänen är sandmylla. Åkren, väl odlad och underhållen, är dock bördig, men frostländig. Skogsmarken är stenbunden och utödd; mulbetet ringa.

Genom Kongl. Resol. den 2 Dec. 1643 tilläts Stadens Borgerskap att, derest de kunde sig tillhandla börderrätten till gamla Kungsgården, de då ägde att den "njuta och bruka för tillbörlig deraf gående skatt", och sedan detta hemman, 1 mtl. i Grisbacka by, af 24 personer bland stadens Borgerskap året derpå blifvit af då varande. Egaren, Befallningsmannen Daniel Joensson Trast, inlöst, förunnades staden ej allenast sistnämnde hemman, utan äfven det så kallade Carl Carls hemmanet, 3/4 mtl N:o 2 i Grubbe, hvilket staden hade köpt, att "Quitt och fritt från utgående utlagor jemte det förut efterlättna Sandahemmanet derunder ligga och lyda", /Kongl. Resol. d.31 okt. 1650/ hvarjemte fisket vid Bjurön jemväl "enskyldt förunnades staden och Borgerskapet att med bönderna idka och bruka utan främmande intrång".

År 1652, d.24 Dec. beviljades ytterligare Öhn och holmarne, 4 1/4 m.tl., dock bördesmännen deras rätt behållen, om staden ej kunde i vänlighet deras skatterättighet dem afhandla".

Genom Kongl. Resol. den 3 Dec. 1680 förunnades vidare staden, att för "bättre utrymme" få inlösa den sjettedel af Tafle by, som f.d. Befallningsmannen Anders Pehrsson innehaft.

Af all denna staden donerade jord, har den nu ej mera i behåll, än det så kallade Carl Carls hemmanet 3/4 mtl., deraf 3/16 mtl är anslaget till aflöning åt stadens Borgmästare och återstoden 9/16 mtl utarrenderas för Stads Cassans räkning.

Löfön med derunder lydande fiske har aldrig kommit under stadens ägo. Fiskerätten vid Bjurön begagnades väl någon tid af en stor del bland stadens Borgerskap, men sedan blott en och annan fiskare från staden. Under sednaste decenium har detta fiske ej begagnats af någon stadsbo, hvadan fiske rätten synes vara af staden öfvergifven.

Kungsgården som 24 af stadens borgerskap hade inlöst, har allt sedan gått i arf och köp, och äges nu af bönder, men jordeboks och hemmans räntan uppbäres af staden.

Yttertafle. 1 7/16 mtl., som stadens Borgerskap, enl. skattebref af den 22 febr. 1759, sig af Kongl. Maj:t och kronan, under skattemannarätt tillhandlat, försålde i 15 hela lotter fördeladt, till enskilda personer af Borgerskapet för 1200 daler kopparmynt, enl. af Magistraten den 15:de Mars 1773 utfärdadt salubref, och har jemväl allt sedan gått i arf och köp och eges nu af enskilda, så väl stadsboer som andra. De i salubrefvet stadgade vilkoren, att dessa hemmansdelar, hvarken genom köp, gåfva eller under annat namn, finge adalieneras, och att Borgerskapet skulle, nu och framdeles, vara berättigade att emot skälig stubböres afgift, nyttja hemmanets skog, och fiskevattnet utan afgift, hafva ej blifvit iakttagne, och lärer staden nu ej hafva något anspråk på dessa förmåner, enär den ej allenast underlåt it at anställa klander, utan äfven försummat att afhandlingen härom inteckna.

Till Öhn och holmarne, 4 1/4 mtl. har skattemannarätten icke till någon del blifvit inlöst, hvadan staden aldrig deraf blifvit egare, men på grund af donationen, fortfar staden att uppbära räntorna af dessa 4 1/4 mtl. i Öhn, Teg och Innertafla.

Omkring medlet af 1600 talet, eller kan hända något tidigare började stadsboer verkställa nyodlingar på angränsande byarne. Öhns och Tegs skogsmark, hvilka lägenheter, med afdrag af det så kallade Herregärdet, och annan såsom stadsjord ej ansedd mark nu utgöra 37 Tunmland, 4 5/8 kappland. Om eganderätten till denna jord har tvist uppstått, sednast år 1839, men blef sluteligen till stadsboernes förmån afgjord genom Kongl. Maj:ts fastställelse den 16 Jan. 1849 å Underrätternas sammanstående beslut.

Härförutan hafva stadsboerne jemväl förvärfvat eganderätt till jord och lägenheter inom Ytterhiske Bys område, dels:

a/ Genom uppodlingar i äldre tider och derom ingångna föreningar, dels:

b/ Genom jordabyten af odlad jord emot skogbevext mark, hvilka lägenheter, utgörande tillhopa 47 Tunnl. 21 kappl. anses för stadsjord, för hvilken onera till Stadskassan utgöras dels:

c/ På grund af köp, hvarigenom Ytterhiske byamän till stadens köpmän, enligt köpeafhandling d. 17 Aug. 1803, afstått till evarderlig egendom 173 Tunnl. 9 1/4 kappl. jord, emot skyldighet, jemte andra vilkor, att till Ytterhiske by årligen erlægga onera och afgifter för 1/4 mantal, hvilken afgäld straxt efter köpet utgjorde 30 Rdr B.co, men nu årligen utgår med 71 Rdr 24 S. 5 rst. samma mynt. Denna jord anses ej lyda under stadens domvärjo.

Någon fördelning af donations jorden på stadens hus och tomter har icke ägt rum, icke heller har någon jord blifvit åt stadens Borgerskap anslagen. Till Borgmästarnes aflöning äro 1 Tunnl. 8 kappl. åker och äng upplåtna, och stadens Comminister begagnar 1 Tunnl. 21 3/8 kappl. såsom embetsjord, deraf 1 Tunnl. 5 1/8 kappl. ligger inom Ytterhiske bys rågång.

Utom förutnämnde s.k. Herretomten innehafves och begagnas af Landshöfdingen i Länet, det till större delen inom Öhns och Tegs byars rågång liggande Herregärdet, 12 Tunnl. 13 3/4 kappl. hvilken lägenhet säges vara af stadens Borgerskap, på samma gång som Herretomten, eller vid år 1660, donerad till Landshöfdingen Johan Graan.

Å stadens mark, vid Härads- och Socknevägen till Landskyrkan, ligga Läns Lazarettet och Länsfängelset, till hvilka bägge staden har upplåtit platserna⁴⁾. Derintill är äfven stadens begravningsplats belägen⁵⁾. Någon annan upplåtelse af jord till kyrkan, fromma stiftelser eller andra allmänna inrättningar än de här ofvan anförda, finnes ej.

På hvad sätt all öfrig, under stadens domvärjo lydande jord, kommit i enskilda personers ägo, derom saknas all upplysning före 1714, emedan Rådhus Rättens archiv, jemte Rådhuset och öfriga staden af Ryssarne uppbrändes sistnämnde år. Efter denna tid har Magistraten upplåtit åt stadsboer att från skog och mark till full ägo intaga jord af några tunnelands vidd, emot åtnjutande af vissa frihetsår, och skyldighet att inom viss tid hafva uppodlat jorden, för hvilken derefter krono- och Communal utskylder blifvit erlagda.

Genom dessa succesiva insyningar har nästan all odlingsbar jord blifvit intagen, så att nu mera egenteligen endast återstå några sämre myror och stenbunden mark, hvarigenom stadens invånare kommit i saknad af mulbete; hvilket likasom vedbrand, och alla skogs effecter, måste på andra ställen betingas. Den odlade jorden är med berömlig omsorg upparbetad och underhållen, men afkastningen deraf är dock otillräcklig för stadens ladugårds skötsel, hvadan åtskillige hus förskaffat sig egande eller besittningsrätt till hemman och lägenheter i närheten af staden. Så väl å denna, som å den staden tillhörande jorden är kornsädet det allmännaste, jemte något vixelbruk af råg, hafra, blandsäd, potäter och fodervexter.

Frukt-trädgårdar finnas här icke, endast mindre anläggningar för nyttiga hushålls och köksvexter, för smärre planteringar af löfträd samt blomsterodling. Några allmänna promenad-platser eller dylika anläggningar finnes heller icke. Endast på stadens begravningsplats och å kyrkotorget, har under sednare år någon trädplantering blifvit verkställd, på det förra stället af enskilde.

Berg- och stenarten på stadens mark består af den vanliga med quartz och fältspat blandade graniten, utan känd anledning till någon der befintlig malm, eller något för öfrigt i mineralogiskt hänseende anmärkningsvärdt.

4. Invånare.

Folknummern, som 1750 utgjorde 648 personer, har sedan varit under succesiv tillväxt och uppgick vid 1850 års slut till 1505 personer, neml. Af

	<i>mkn.</i>	<i>qn.</i>	<i>S:a.</i>		<i>mkn</i>	<i>qn.</i>	<i>S:a</i>
<i>Ridderskapet och adeln</i>	6	10	= 16	<i>utgjorde 1855</i>	3	6	= 9
<i>Presteståndet</i>	6	12	= 18	" "	5	10	= 15
<i>Ståndspersoner</i>	60	73	= 133	" "	75	72	= 147
<i>Borgareståndet</i>	185	201	= 386	" "	172	193	= 365
<i>alla andra</i>	<u>436</u>	<u>516</u>	<u>952</u>	" "	<u>516</u>	<u>602</u>	<u>= 1118</u>
<i>S:a</i>	693	812	=1505		771	883	= 1654

Af Borgare ståndet voro:

<i>Köpmän med burskap</i>	35 ⁶⁾	1855	44
<i>Köpmän utan burskap</i>	2	1855	4
<i>Handtverkare, med burskap</i>	38	1855	38
<i>Idkare af Handtverk sås[om] försörjningsmed[el]</i>	29	1855	19
<i>Fabrikanter, med burskap</i>	3	1855	1
<i>Fabrikanter, utan burskap</i>	4		

Antal husbönder tillhörande hufvudnäringen = 106, dervid arbetande Betjente och lärlingar som erlagga bevilling 31. /1855/

Hushållen äro till antalet 276, deraf 7 hafva från 11 till 15 personer, och 4 öfver 15.

Tjenstefolket aflönas med penningar, klädespersedlar och kost i husbondens hus. En dränglön uppgår till ungef. 50 á 80 Rdr B:co och pigelön till 20 á 25 Rdr berörde mynt.

5. Näringar.

Handel och sjöfart idkas så väl på ut- som inrikes orter och mäst på hufvudstaden. Vid slutet af 1850 hade staden 21 större och mindre fartyg af tillhopa 1521 svåra lästers dräktighet. Handeln på utrikes orter är ej särdeles betydlig och har under sednare åren bedrifvits med 9 á 10 fartyg tillhöriga stadens handlande samt några befraktade fartyg. Utförseln har bestått af trädvaror och tjära; införseln hufvudsakligen af salt, något spanmål samt segelduk, tågvirke, hampa, linfrö, bomullsgarn m.m. Till Finland har ingen utförsel ägt rum, hvaremot derifrån hämtats spanmål, kreatur, läder m.m.⁷⁾

För communicationen inrikes orter emellan hafva 10 á 11 större och mindre fartyg blifvit begagnade och största delen af ortens producter, tjära, bjelkar, bräder, potaska, smör, talg, skinnvaror, torr och saltad

fisk, fogel, skälspeck, tran, rökt och saltad lax, m.m. afsättes på Stockholm, derifrån återhämtas spezerier, kramvaror, salt och spanmål, dermed handel drifves, dels hemma i öppna salubodar, dels å frimarknaderna i Länet. Hela tull-uppbörden under 1850 utgjorde 16.084 Rdr 14 S. B:co.

Segelleden uppföre Ume elf, som vid stadens anläggning hade det djup att äfven större fartyg kunde med full last ligga vid stadsbryggan, har under tidernas lopp, genom utskärningar och jordras från de sandiga stränderna, blifvit så uppgrundad att fartyg, som ligga djupare än 7 å 8 fot, nu mera ej kunna uppgå till staden, vid lågt vatten. Större fartyg uppsegla ej längre än till småholmsund 1 1/2 mil derifrån. Denna hamn, som har 14 till 15 fots djup och från äldre tider ansetts såsom stadens hamn, äges nu mera, under namn af Holmsund, till större delen av Handelsbolaget Dickson & Comp. som der anlagt quaien och betydliga byggnader och bostäder för sin rörelse och utskjering af brädtillverkningen från sina sågverk. Andra hamnar äro vid Bredskär, som är lotsplats, samt vid Bergön, Strömbäck m.fl. Uppmuddring af elfven har flera gånger varit i fråga satt, men i anseende till dermed förenade dryga omkostnader, ej kommit till verkställighet, hvilket likväl, förr eller sednare, lærer blifva af nöden.

Skeppsbyggnad, från början endast af smärre fartyg för eget behof, har, sedan stapelfrihet erhöles, fortgått med större drift. Skeppshvarfven voro i äldre tid anlagda vid stadslandet nedom kyrko-backen, men flyttades sedan till södra elfs stranden, eller Tegslandet, hvarest de ock nu, 4 till antalet, äro belägna. Platserna, hafva varfsegarna emot arrenden eller annan betingad ersättning fått sig upplåtna af jordegare i Tegs by.

Stapelfrihet erhöles år 1765 och begagnades samfällt med de öfriga städerna i Westerbotten, vid Ratahamn i Bygde socken, 5 1/2 mil från Ume, till år 1781, då i anseende till de hinder och svårigheter som härvid mötte, Ume stads Borgerskap sökte, och den 14 Mars erhöles frihet att flytta sin stapelrätt till Bredskär, och efter ytterligare den 9 Novemb. samma år, erhållet tillstånd, till sjelfva staden. Genom Kongl. Maj:ts Resol. d. 15 Juli 1812 erhöles den utvidgade stapelrätt, att staden får i sina hamnar emottaga främmande fartyg.

Handtverk, dels med, dels utan burskap, dels såsom försörjningsmedel, idkas i 22 särskilda yrken, hufvudsakligen för stadens behof och till afsättning på ortens frimarknader. De handtverkare äro dock få, som af sin rörelse förmått samla förmögenhet.

Fiske, tillföre såsom näring idkadt, så väl i närmaste skärgård, som på längre afstånd, med strömmingsfiske, har i sednare tider ej af stadens invånare öfvats.

Åkerbuks och Boskaps skötsel är väl ock en binäring för egare af jord, men som jordlotterna i allmänhet äro små, bedrifves denna näring endast i smått. Genom förvärfvad besittningsrätt till jord, eller betingadt mulbete, på Landsbygden, och genom köpt foder, erhålla dock någre, utöfver afkastningen af stadsjord, ökad bidrag af säd och ladugårdsproducter. Jordbruket skötes med omsorg och ospard kostnad. Om beloppet af utsäde, medelafkastning och underhållne kreatur, gifver bifogade Tabel närmare upplysning. [Saknas.]

6. Politisk författning.

Staden hörer till Ume Regala pastorat och lönar egen Commister. I kameralt hänseende lyder den under Kongl.maj:ts Befallningshafvande i Westerbottens Län, hvilken Embets Myndighet har sitt säte i staden. Dess styrelse består af en Borgmästare och fyra illiterate Rådmän, hvarförutan staden aflönar Stads Fiskal, Notarie, Cassör, Rotmästare, Stadstjenare, Hamn- och Brofogde, Vågmästare med fl. Functionärer och Betjente.

Stadens inkomster och utgifter äro, sedan 1845, under förvaltning af en Drätselkammare, bestående af En Ordförande, och fem Ledamöter, af hvilka sistnämnde en är räkenskapsförare, alla utan arfvode. I stöd af Kongl. Reglementet d. 6 Febr. 1845 erlägges af stads kassan till Drätselkammarens notarie i arfvode 33 Rdr 16 sr B:co.

Statsbidrag, utgöres

1:o

<i>efter 1 art[ikeln] Bevillning</i>	<i>B:co</i>	<i>Rdr</i>	<i>152.36</i>
<i>2 art[ikeln] af Fastigheter</i>	"	"	<i>437.28.10</i>
<i>af handel och handverk</i>	"	"	<i>1253.17</i>
<i>af Betjening och arbetare i och för rörelsen</i>	"	"	<i>60.-</i>
<i>af personer ej tillhörande viss näring</i>	"	"	<i>162.16</i>
<i>af embete och tjenst</i>	"	"	<i>547.15.11</i>
<i>Bränvinsminuterings afgift</i>	"	"	<i>20.- -</i>
<i>Efter 3 art[ikeln]</i>	"	"	<i>36.47.4</i>
			<i>2670.17.1</i>

2:o

<i>Ständige Räntor; Krono-10:de</i>	"	"	<i>43. - -</i>
<i>Boskapspenningar</i>	"	"	<i>1. -.-</i>
<i>Mantalspenningar</i>	"	"	<i>212.36.-</i>

3:o

<i>Båtsmansavance afgift</i>			<i>107.16.3</i>
	<i>Summa Krono utskylder</i>		<i>3034.21.8</i>

Krono 10:den af Ume stad har, enl. Tionde-Mandatet d. 22 Febr. 1638 utgått af allahanda vexande säd efter årlig skyl-räkning intill år 1755 den 12 Maji, då densamma för staden bestämdes till 5 1/2 T:or korn, att vara beständig och lösas efter markegång.

Boskaps penningar hafva utgått efter 1620 - 1640 med fl. Riksdagsbeslut, samt Kongl. Br[ev] d. 3 Juni 1720, efter utsäde och årlig räkning af all stadens boskap, till år 1760, då enl. 1757 års Kongl. Resol. på städernas besvär, § 58, detta onus beräknades till samma belopp, som för krono och skattehemman på Landsbygden, elr 2 dr Silf. mynt pr mantal.

Båtsmanshåll utgjorde staden till år 1680, med 4 ordinarie Båtsmän, hvilkas antal under krigstider fördubblades, så at 8 Båtsmän derförut vid flera tillfällen måste lemnas. Sistnämnde år fordrades 5 under fredstid. Sedan och intill 1839 års reglering har staden, enligt tid efter annan upprättade kontrakter, betalt vacance afgift för 5 ordinarie Båtsmans nummer, med 95 dal. silf. mynt, beräknadt efter 2 daler på riksdalern, som utgått till dubbelt belopp under krigstid. Sedan 1839 betalas endast för 3 Båtsmans nummer, och medlen utgå från stadskassan. I äldre tider skedde utskrifning endast inom Borgerskapet, och sedan avance afgift fick erläggas, uttaxerades densamma på burskap, gårdar och tomter, samt stadsjord⁸⁾.

Clericie Statens underhåll.....620.37.10

Pastor åtnjuter, enl. häfdvunnet bruk, af stadskassan 10:de af Sandahemmanets jord med 9 T:or korn in natura, eller efter gångbart pris, samt pastoralier af donationshemmanet 3/4 mtl. i Grubbe /Carl Carlshemmanet/ enl. med Landsförsamlingen ingången Convention, med 1 Ltt smör, ett får, 1 T:a 13 kpr korn, och 24 Ltt halm, in natura eller efter af pastor bestämmande pris: hvarförutan stadens invånare erlägga s.k. påskpenningar, samt likstol efter gällande författning. 2:ne Boningsrum hållas pastor tillhanda i staden.

[Bild omfattande en sida: Från det gamla Umeå. Ur: Steckzén, Birger. Umeå stads historia 1588-1888. Facs. Uppl. Umeå 1981, s 284.]

Stads Comministern njuter i årlig lön af stadskassan 300 Rdr B:co, begagnar embetsgård, samt embetsjord 1 Tunnl. 9 3/4 kpl. hvarförutan han af pastor erhåller 9 T:or korn årligen. Såsom predikant vid Länshäktet och Läns Lazarettet, erhåller han årligen 112 Rdr B:co.

Klockaren uppbär i årlig lön 66 2/3 Rdr B:co, och derjemte i egenskap af Cantor och Orgelnist, 66 2/3 Rdr, tillsammans 133 Rdr B:co 16 S.

Kyrkoväktaren aflönas af kyrkomedel, med 33 Rd. 16 S.B:co.

Fattigförsörjning.....849.31.1

Staden har, såsom förut är anfördt, ett större Enkehus, samt 2:ne mindre fattigstugor. Fattigvårdsafgifterna hafva, ifrån år 1844 till och med 1849 utgått: a/ med 8 S. Banko af hvarje mantalsskrifven man och 4 S. B:co af quinna. b/ Af alla personer som åtnjuta lön eller annan inkomst, 200 Rdr., med procent deraf. c/ af alla utan afseende på stånd eller Class, hvilka erlägga bevillning efter 2 art. för hus och jord i staden, för lön och inkomst af handel eller näring, m.m. med 16 S. för hvarje Riksdalers bevillning till staten; dock så, att afgiften efter puncterna b och c skulle i mån af behovet ökas eller minskas efter den antagna grunden, hvaremot den personella afgiften förblifver oförändrad. Från och med 1850 utgör Kongl. Maj:ts nåd. förordning af d. 25 Maji 1847 angående fattigvården i Riket, grunden för debiteringen af fattigvårdsavgiften. Hvad som vid Bröllop, barndop, begrafning eller andra tillfällen inflyter, ingår till stadens fattigkassa, som vid 1850 års slut hade en behållning af 500 Rdr B:co. /1855 års slut 2031.19.6/

Fattigvårdsstyrelsen består enl. af Kongl. Maj:ts Befallningshavande d. 21 Aug. 1848 fastställt Reglemente, af Sju Ledamöter, deraf En är räkenskapsförare, alla utan arfvode.

Ett särskildt Sällskap, De värnlösas Vänner, som vid 1850 års slut ägde ett Capital af 1361 Rdr 32 S. B:co har till Paures honteuses i medeltal utdelat 73 Rdr 16S. B:co årligen.

Stadens Invalid- och Bevärings Cassa, tillkommen efter 1808 och 1809 års krig, genom sammanskott i ändamål att understödja invalider af Bevärings manskapet; eller deras Enkor och barn, förvaltas af Drätselkammaren och hade vid 1850 års slut en behållning af 635 Rdr B:co.

Sjömanshus Cassan, hvilken, sedan Sjömanshus har blifvit med Kongl. Maj:ts och Rikets Commerce Collegii tillstånd under år 1844 inrättadt, tillgodonjuter de förmåner som enligt gällande författningar tillkommer Sjömanshusen i Riket, och förvaltas af en Direction, bestående af trenne utaf bemälte Collegium consituerade Directörer, samt har till ändamål meddelande af understöd åt nödlidande Sjömän, deras hustrur och barn; hade vid 1850 års slut en behållning af 2222 Rdr 4 Sk. B:co och har under 5 år utdelat i medeltal 73 Rdr 16 Sr B:co årligen. Sjömanshusets ombudsman åtnjuter i årligt arfvode 16 Rdr 32 Sr B:co och vaktmästaren 3 Rdr 16 Sk. s.m.

Kyrko-kassan under förvaltning af kyrkovärdarne egde 1850 en behållning af 2228 Rdr 20 S. 5 rst B:co, och

Begravnings platsens Kassa-medel uppgingo vid samma tid till 1500 Rdr B:co

Skjutsningsbestyr.....50.--.--

för hvilket belopp å entreprenad, staden, enl. Kongl.Maj:ts Befallningshafvandes håll-läggning af år 1818 tillhandahåller 2:ne hållhästar dagligen under 5 år ifrån år 1846. Genom bemälde myndighets utslag äro vissa hemman i angränsande byarna Grisbacka, Ytterhiske och Teg anslagne till utgörande av reserv-skjuts.

Väghållning.....275.34.--

Utgifterna för väghållning sommar- och vintertid å allmän Lands- samt Härads och Bya-väg öfver stadens mark, bestrides af stadskassan, enl. antagna anbud vid hållna entreprenad auctioner.

Diverse utgifter, onera och allmänna besvär.....6532.43. 5

bestå uti nybyggnad och underhåll af offentliga hus och byggnade[r], gator och allmänna platser; utgifter för Skolor och undervisningsanstalter, sjuk- och fångvård; tomtören, Embets- och tjenstemäns samt Betjenings aflöning, kurhus afgift, Riksdagsmannas arfvoden, m,m, hvarom bifogade Tabell närmare upplyser. [Saknas]

Summa Stads och Communalutgifter 8329. 2.4.

Stadens inkomster äro i nyssnämnda Tabell under särskilda titlar upptagne.

Politi

Sedlighetens och ordningens vidmakthållande besörjes af Stads Fiskal och underlydande betjente. Stadens invånare bestrida dessutom tourvis nattetid en säkerhetspatrull af fyra personer, och vid Marknads och andra tillfällen af större folksamling, r[e]quireras militär patrull.

Undervisningsverk äro: a/ en Elementar Skola med Rector och fyra Colleger. Denna skola, från början grundad på en Skytteansk donation, hade till 1662 blott en Lärare, erhöill år 1667 2:ne Lärare, 1810 fyra och 1842 sitt nu varande antal, samt besökes af omkr. 100 Lärjungar⁹⁾. Rector har af staden erhållit i årlig hushyra 66 Rdr 32 S. B:co intill år 1849, då den tills vidare bestämdes till 80 Rdr B:co.

b./ En Vexelundervisnings skola, sedan år 1826, med en Lärare, som åtnjuter i lön af stadskassan 100 Rdr och af folkskoleafgiften 150 Rdr B:co, tillsammans 250 Rdr B:co. Denna tjänst är för närvarande förenad med klockare och Organist tjänsterna. Skolan har ny åbyggnad med boningsrum för (4) Lärare och nödiga uthus, samt besökes af 60 á 70 barn af båda könen.

Helsovården besörjes af en stads Läkare, med lön af staden och arfvoden af enskilda, hvarförutan provincial Läkaren, som äfven är i Staden boende, vid behov anlitas. Staden har även förvärfvat sig rättighet att, i likhet med Länets öfrige invånare få sjuke till vård intagen uti det närbelägna Läns Lazarettet. Staden har äfven en helso brunn upptagen vid sjögatan nära elfven. Vatten approberades af Kongl. Collegium Medicum, sedan då varande Provincial Läkaren Doctor Naezén år 1786 derå anställt prof. Under sednare år är äfven ett badhus inrättadt nära derintill.

Skyddskoppypning verkställes af en härtill särskildt för staden antagen vaccinatrice.

7. Fornlemningar finnas här icke, eller andra minnesmärken än någre å kyrkogården varande grafmonumenter.

8. Kyrkan.

Stadens äldsta kyrka, färdigbygd år 1649 och med ett högt torn försedd, samt 1696 reparerad, blef af Ryssarne plundrad 1714, och jemte staden uppbränd den 23 Maji 1720. Vid dessa tillfällen förstördes så väl här, som i Landskyrkan, kyrko archivets, hvilken förlust utgjort hinder vid fråga om meddelande af genealogiska upplysningar för äldre tider. Den nu varande kyrkan blef 1725 färdigbygd så att Gudstjenst der hölls 1:sta gången den 20 Okt. samma år. Den är uppförd i kors form och Göthisk stil, med ett litet torn af 16 alnars höjd i midten af korset, samt håller i längd 44 3/4 alnar, i bredd 40 3/4 alnar och i höjd 25 aln. Taket öfver kyrkans skepp utgöres af fem hvalf hvars bågar hvila på fyra fristående kolonner. Ytter taket är klädt med vanlig takspån. Ny predikstol förfärdigades år 1735 af Hans Biskop och förseddes med pendul och timglas¹⁰⁾. Kyrkans äldsta orgelverk byggdes 1740 af Klockaren Billberg. Det nu varande, som hitflyttades 1766 ifrån moderkyrkan och reparerades af Orgelbyggaren Quarnström, har 10 stämmor och kopplad pedal, hvartill 1831 en Borduna 8 fot tillbygdes, vid en då anställd reparation. 2:ne äldre altartaflor och 4 andra oljemålningar äro af ringa konstvärde.

I kyrkan finnas 5 metall ljus kronor, af hvilka den största, under medlersta hvalfvet, år 1735 skänktes af Borgaren Hans Degerman och hans Fru Margareta Tornaea. Utom 2:ne Communion Kalkar med patén och en oblat ask af silfver, tills. 112 lod, finnes en undan sköflingen och branden räddad vinkanna af 106 lods vigt, gifven år 1678 af Rådman Erik Jöransson Forsell och hans hustru Fru Anna Nils dotter Grubbs arfvingar. Kyrkans 2:ne klockor, hvilka äfven undgingo brand och plundring, hafva nedanstående inscriptioner:

Stora klockan, å ena sidan:

*Ericus Petri Njurenus Pastor
Till Ume sockens och stads Församlingar.
Daniel Jonsson Trast, Borgemaestare
Anders Nilsson Erik Jöransson*

ofvan omkring: *Es.2 Venite & ascendamus ad montem Jehovae, ad domum Dei jacob/?/ docebit nos vias suas et ambulabimus in semitis ejus.*

nedomkring brädden: *Kommer och låter oss gå upp i Guds hus och vandra i Herrans ljus.*

Å andra sidan:

*Hans Konglig Majestets
Trooman och Landshöfdinge
öfver Norrlanden
Edle och välborne Johan Graan
till Anestadh och stora Wesby.*

Lilla klockan å ena sidan:

*Borgmaestaren Daniel Johnsson Trast
Befallningsman Anders Nilsson.*

ofvan omkring: *Gloria in exelsis Deo et in terra pax, hominibus bona voluntas.*

nedomkring brädden: *Laetatus sum in his que dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus, stantes erunt pedes nostri in atris tuis Jerusalem 1659.*

Noter. [Till avsnittet om Ume stad.]

1./ sid 26. Det härom utfärdade plakatet anbefallte Ståthållarne och Fogdar att flitigt tillse det inga Landsköpmän blefve lidne i dessa landsändar, utan skulle de tillhållas att nedsätta sig på berörde platser: och om någon beträddes med landhandel, skulle godset honom frantagas och böter erläggas med 2 ggr 40 mark.

2./ sid 26. Den 18 Sept. 1714, kl. 1 e.m. ankommo omkring 600 Ryssar, anförde af en officer Gollovin, hvilka - sedan kaptenen vid Westerbottens Regemente, Salomon Bolm, med 450 recrüter och 150 bönder under sitt befäl, tagit flykten, plundrade kyrkan och staden, hvarefter de, kl. 9 e.m. antände densamma, och, sedan de äfven uppbränt Borgerskapets vid bryggan liggande och till avsegling beredde fartyg, återvände de derifrån klockan 2 på natten. 1719 i Januari, kommo åter Ryska Cossaquer hit öfver Quarcken och spolierade hvad de funno. Samma år i September gjorde de äfven 2:ne besök. Vid det ena gjorde bönderna något motstånd, dervid Länsman Östen Olofson i Rödbäck blef dödsskjuten. Sednare gången återvände de i Tafle by, emedan de fingo höra att finska Ryttare här voro förlagde. Lördagen den 21 Maji 1720 inföllo ifrån Österbotten 10.000 Ryssar, uppbrände söndagen därpå, hela staden jemte kyrkan och Landshöfdinge Residenset, samt kyrkostaden och prestegården på Landet, och alla bondgårdar inom 2 mils afstånd derifrån, undantagande Stöcksjö- och Tjälamarks byar, hvilken sistnämnda manneligen försvarades af Ume Compagnie, anfördt af kaptenen Schoden. 1721 d. 8 Juni kommo åter Ryssarne hit söderifrån, sedan de plundrat och brännt efter hela kusten, ifrån Hamrånger i Gestrikland, och uppbrände då allt hvad i staden och byarne rundt omkring ifrån förra branden återstod och blifvit uppbyggt, dervid ej en gång lador skonades. /Prosten N. Grubbs autobiografi, i manuscript förvarad i Ume Landskyrkas archiv./

3./ sid 27. År 1720 blefvo stadens invånare, som efter undergången sköfling och brand någon tid hugnades med frihet från krono-utskylder, ålagde att till taktäckning begagnat tegel eller torf. 1728 blef dem tillåtet att begagna brädtak och 1731 erhöles tillstånd att nyttja näfver och takved, hvilket täckningssätt varit härtill allmänast begagnadt.

4./ sid. 28. Lazarettet, Länets enda sjukinrättning, uppfördt 1784 genom Kongl. Seraphimer Gillets försorg, har ett godt och isoleradt läge vid Ume elf. Byggnaden af trä, en våning med vindsrum, indelad med Korridor efter husets längd. Blott 12 sjuksängar finnas gemensamt för Lazarett och kurhus. Här intagas jemväl vansinnige för undergående af prof-kur. Tjenstepersonalen utgöres af en Läkare, en syssloman, en vaktmästare, en kokerska och en sköterska. Inventarier finnas för omkring 20 sjuksängar. Kurhusafgiften har vanl. utgått med 4 S af hvarje mantalsskrifven person.

Sedan ett äldre Länfängelse, beläget mellan Landskyrkan och hamnen, under 1809 års krig nedbrunnit, uppfördes det nu varande på stadens mark. Byggnaden, 2 våningar af trä och sten, omgifven med ett högt plank af bräder. Tjenstepersonalen utgöres af en vaktmästare och 2:ne vaktdrängar.

5./ Sid. 28. Begravningsplatsen, förut begagnad endast för Lazarettet, och belägen midt emot detsamma på norra sidan om Socknevägen, förseddes 1838 med jordfästnings Capell, och blef, ytterligare utvidgad, å nyo invigd den 12 Juni 1842.

6./ Sid 29. I ett protokolls extrakt af den 20 och 24 Apr. 1736, uppräknas 34 Handlande i staden, af hvilka 22 erkännas kunniga och skicklige i yrket, men de öfriga 12 tjenlige att användas till Skeppare och Styrmän. Deremot funnos blott 10 handtverkare. Af sjöfolk uppräknas 3 Skeppare, 5 Styrmän och 24 Båtsmän. Af "drängar till handel" funnos 18. 1773 funnos i Ume 36 Handlande. I Pite 27, i Lule 40 och i Torne 30.

7./ Sid. 30. Under närmast derpå följande åren, fördubblades i synnerhet under kriget mellan Ryssland och Westmakterne, stadens handelsflotta, och en högst liflig handel uppkom emellan Wasa Län och staden, gynnad af lamt hållen blokad i norra Finland, under det att dess södra kuster strängt bevakades. Härifrån utskeppades då förnemligast salt, bomull, jern och spezerier; och från Finland hitfördes tjära, beck, råg, smör, hampa m.m. Tulluppbörden för år 1854 uppgick till 75.405 Rdr 27 Sr Banko, oaktadt nederlagsrätt begagnades för större delen af hit ankommen tjära, och tullfrihet varit, under sednare delen af året, beviljad för spannmål och andra lifsförnödenheter.

8./ Sid. 31. Under 1788 - 1789 årens krig med Ryssland upprättade staden en infanteri Corps af 60 man, och redan på 1750 talet voro 2:ne särskilda Corpser inom Borgerskapet till häst och fot, som vid högtidliga tillfällen paraderade.

9./ Sid. 34. Lärarnas antal har 1856 ökats med en Duplicant. Ritning till ny skolbyggnad i stället för den af staden hittills tillhandahållna, afbidar Kongl. Öfver Intendents Embetets fastställelse.

10./ Sid. 35. Kyrkan har nu erhållit fullständig reparation med tillbyggnad vid vestra korset af torn, dit klockorna flyttats; och vid östra korset af Sakristia och archiv. Hela kyrkan försedd med nya fönster, samt oljemålad utan och innantill, ny predikstol samt ny altarprydnad och altartafla, föreställande Christi uppståndelse. Kostnads summan har uppgått till 16.070 Rdr Rmt, utom för predikstol, altarprydnad och invändig målning. Kyrkan är assecurerad i Städernas allmänna Brandförsäkrings Bolag till 7000 Rdr B:co och i Bolaget Scandia till 9000 Rdr B:co. Altartaflan skänkt af Consul L. Glas.

[Bilaga 1. Karta över Umeå socken. Ur: Fahlgren, Karl, Umeå sockens historia. Umeå 1970]

Förkortningslista

aln., alnr = alnar. 1 aln = ca 0,59 meter.

B:co, B:o, Banko = sedlar och skiljemynt utgivna av Rikets ständers bank i motsats till huvudmyntet (specieriksdalern) och Riksgäldskontorets sedlar. År 1800 var 100 riksdaler banko = 150 riksdaler riksgälds.

dal.silf.mynt = daler silvermynt. 1 daler silvermynt i sedlar var 1776 = 1/6 riksdaler.

kapp., kpr = kappe, kappar. 1 kappe = 4,58 liter.

kappl., kpl = kappland. 1 kappland = ca 154,26 kvadratmeter.

lod. 1 lod = ca 13,2 gram.

Ltt = lispund. 1 lispund = ca 8,5 kilo.

mark. Svenskt mynt präglat mellan åren 1512-1755. 1 mark = 8 öre = 24 örtugar = 192 penningar. Efter 1660 benämnes markmyntet Carolin. (2 mark = 1 Carolin).

mkn = mankön.

mtl = mantal. Äldre mått på en jordbruksfastighets skatteförmåga. Anger alltså ej fastighetens ytvidd.

qn = kvinnokön.

Rd, Rdr = riksdaler. Från 1604 ett svenskt silvermynt. Blev 1776 officiellt grunden för myntsystemet. 1873 sattes 1 riksdaler riksmünt = 1 krona.

Rmt = riksmünt. 1855-73 namn på den svenska silveralutan. 1 riksdaler riksmünt indelades i 100 öre och var = 1 riksdaler riksgälds = 1 1/2 riksdaler banko = 1 krona.

rst = runstycke eller rundstycke. Svenskt kopparmynt = 1/12 skilling.

S, Sr = skilling, skillingar. Svenskt mynt 1777-1855. Präglat i koppar sedan 1802. 48 skillingar = 1 riksdaler.

Sktt, Stt = skeppund. 1 skeppund = ca 170 kilo. I järnvikt dock endast ca 136 kilo.

T:or = tunnor. 1 tunna = ca 146,5 liter.

tt = skålpund (ibland även lispund). 1 skålpund = ca 4 hekto.

tunnl. = tunnland. 1 tunnland ca 4.937 kvadratmeter.

URKUNDEN

1. **KYRKIO LAGH brukatt aff gamble praepositis.** Utg. av Sven Hansson. 1987. Pris: 20 kr.
2. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från landsförsamlingarna i Ångermanland. Utg. av Daniel Lindmark. 1987. Pris: 30 kr.
3. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från landsförsamlingarna i Västerbotten. Utg. av Daniel Lindmark. 1987. Pris: 30 kr.
4. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från landsförsamlingarna i Medelpad. Utg. av Daniel Lindmark. 1987. Pris: 30 kr.
5. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från landsförsamlingarna i Jämtland-Härjedalen. Utg. av Daniel Lindmark. 1988. Pris: 30 kr.
6. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från trivial- och stadsskolorna i Västerbotten. Utg. av Daniel Lindmark. 1988. Pris: 30 kr.
7. **Ludvig Bergström: ANTECKNINGAR FRÅN MISSIONSRESAN BLAND TÄRNA OCH SORSELE LAPPAR SOMMAREN 1880.** Utg. av Karin Snellman. 1988. Pris: 40 kr.
8. **1812 ÅRS UPPFOSTRINGSKOMMITTÉS ENKÄT.** Svaren från lappmarksförsamlingarna. Utg. av Daniel Lindmark. 1988. Pris: 30 kr.
9. **Walter Gustafsson: UTDRAG UR DAGBOKSANTECKNINGAR GJORDA UNDER EN FÄRD I LAPPLAND SOMMAREN 1880.** Utg. av Karin Snellman. 1989. Pris: 40 kr.
10. **Israel Lindahl: BESKRIVNING ÖVER UMEÅ SOCKEN OCH UMEÅ STAD ÅR 1771.** Utg. av Margit Wennstedt & Karin Snellman. 1989. Pris: 50 kr.
11. **N.A. Konstantinov & V.J. Struminskij: KORT ÖVERSIKT ÖVER DEN ELEMENTÄRA UNDERVISNINGEN I RYSSLAND.** Moskva 1953. Övers. (15-1600-talen) och utg. av Margareta Attius Sohlman. 1989. Pris: 30 kr.
12. **Johan Anders Linder: BESKRIFNING ÖFVER UME SOCKEN OCH STAD I WESTERBOTTENS LÄN OCH FÖRSTA FÖGDERIET. 1857.** Utg. av Karin Snellman. 1990. Pris: 50 kr.
13. **Peter Fjellstedt: RESEBERÄTTELSE FRÅN LAPPLAND 1857.** Med inledning och bibliografi av Carl F. Hallencreutz Utg. av Karin Snellman. 1990. Pris: 50 kr.
14. **Fredrika Linder: DAGBOK ÖFVER MIN RESA FRÅN FÖDELSEBYGDEN TILL WESTERBOTTEN OCH NORSJÖ ÅR 1814.** Utg. av Karin Snellman. 1991. Pris: 50 kr.
15. **Samuel Liljebblad: DIARIUM FÖR EN LAPPSK RESA.** Anträdd d. 29 Maji 1788. Utg. av Karin Snellman & Margit Wennstedt. 1994. Pris: 60 kr.

16. **Helge Dahlstedt: MÅLAREN PELLE MOLIN.** Utg. av Carl-Henrik Berg, 1996. Pris: 40 kr.